

Araştırma Makalesi/ Research Article

Osmanlı İmparatorluğu'nda Üç Yıl Süren İlk Şirket Davası: Nestlé'nin Birinci Dünya Harbi İle Ortaya Çıkan Tâbiyet Sorunu

Şefik Memiş* - Arif Kolay**

(ORCID: 0000-0002-6926-2215 / 0000-0002-9315-1208)

Makale Gönderim Tarihi
19.08.2024

Makale Kabul Tarihi
25.12.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Memiş, Ş., Kolay, A., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Üç Yıl Süren İlk Şirket Davası: Nestlé'nin Birinci Dünya Harbi İle Ortaya Çıkan Tâbiyet Sorunu", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/ Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan (2024): 2140-2184.

APA: Memiş, Ş., Kolay, A. (2024). Osmanlı İmparatorluğu'nda Üç Yıl Süren İlk Şirket Davası: Nestlé'nin Birinci Dünya Harbi İle Ortaya Çıkan Tâbiyet Sorunu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan), 2140-2184.

Öz

Osmanlı İmparatorluğu ile 1838'de imzaladığı [Baltalimanı] Ticaret Anlaşması, İngiltere'ye Memâlik-i Osmaniye'yi geniş bir pazara ve topraklarını da İngiliz şirketleri için bakir bir ticaret ve üretim üssüne çevirme imkânı verdi. İngiliz uyruklu bir şirket olmak, ciddi ticari ayrıcalıklara sahip olmak,

* Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, sefikmemis@yahoo.com, smemis@ticaret.edu.tr

Assoc. Prof. Dr., İstanbul Commerce University, Faculty of Business Administration, Department of Economics, Turkey.

** Prof. Dr. Kutahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, arif.kolay@dpu.edu.tr.

Prof. Dr., Kutahya Dumlupınar University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

serbestiyetlerden yararlanmak, bürokrasiye takılmamak, dolayısıyla kârını artırmak anlamına geliyordu. Osmanlı pazarına giren İngiliz-İsviçre ortaklığındaki “süt hûlasası” ve “çikolata” üreticisi Nestlé de bu imkândan yararlanma yolunu seçti. II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı topraklarındaki operasyonunu genişletmeye karar veren Nestlé, bu hedefini kapsamlı reklam kampanyası ve sosyal sorumluluklarla destekledi. Bu süreçte ortaya çıkan sorunları da çift uyruklu bir şirket olmanın verdiği avantajla, İngiliz tabiiyetini tercih ederek aştı.

Ne var ki Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu'nun “muhasım” devletler olarak karşı saflarda yer alması, bu avantajı dezavantaja çevirdi. Savaş süresince İtilaf Devletleri uyruğundaki şirketler özel bir muameleye tabi tutulacaktı. Kapsamlı pazar hamlesi sebebiyle Türk şekerlemecilerinin düşmanlığını çeken Nestlé, Şekerci Mehmed Refet Efendi tarafından 1916 yılında mahkemeye verilerek, iki tabiiyetten hangisinin geçerli olduğunun açık şekilde belirlenmesi istendi. Beyoğlu İstinaf Mahkemesi'nde başlayan muhakeme süreci, Nestlé'nin talebi üzerine Şûrâ-yı Devlet'e taşındı.

Bir yandan Birinci Dünya Savaşı, diğer yandan hukukî mücadele bütün şiddetiyle sürdü. Yaklaşık 3 yıla yakın devam eden davanın her aşamasında, Nestlé çeşitli itiraz dilekçeleri sunarak, 1906'dan beri İsviçre tabiiyetinde olduğunu ispatlamaya çalıştı. Şûrâ-yı Devlet şirketin öne sürdüğü bütün argümanları ayrıntısıyla değerlendirdi. Ayrıca Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliğinin hazırladığı çok yönlü karşı mütalaayı okudu. Ardından Nestlé'ye yeni deliller ibraz etme fırsatı verdi. Sunulan yeni deliller sebebiyle ilk mütalaayı yeterli bulmayıp, Hukuk Müşavirliğinden tekrar mütalaa hazırlamasını talep etti. Nihayetinde Şûrâ-yı Devlet, kamunun ve şirketin öne sürdüğü delilleri birini diğerine öncelemeden analiz eden kararını yayınladı. Böylece savaş gibi olağanüstü bir dönemde bile “kestirmeci ve kolaycı” bir yaklaşımı benimsemediğini, adaleti savaştığı ülkenin şirketleri içinde gerçekleştirmeyi amaçladığını gösterdi. Üç yıla yakın süren dava, yabancı şirketlerin hakları ve yatırımları bağlamında savaşın şartlarının yönlendirici etkisine ram olmadan nasıl özenle hareket edildiğini göstermesi bakımından önemliydi. Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan bu makale, bu özellikleriyle günümüze de ışık tutacak bir niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Nestlé, yabancı şirketlerin tabiiyeti, Osmanlı ticaret davaları, şirketler hukuku.

The First Corporate Case in The Ottoman Empire, Which Lasted Three Years: Nestlé's Nationality Question Arising With The First World War

Abstract

Copying the [Baltalimanı] Trade signed with the Ottoman Empire in 1838 gave England the opportunity to turn the territories belonging to the Ottoman Empire into a large market and its lands into an untouched trade and production base for British companies. Being a British company meant having serious commercial privileges, benefiting from commercial treats, not being hindered by bureaucratic procedures, and therefore increasing its profits. A "milk extract" and "chocolate" producer Nestlé - a British-Swiss partnership- that entered the Ottoman market, also chose to take advantage of this opportunity. Nestlé, which decided to expand its operations in the Ottoman lands after the II. Constitutional Monarchy era supported this goal with a comprehensive advertising campaign and social responsibilities. Taking advantage of being a dual nationality company, Nestlé overcame the problems that arose in this process by choosing British nationality,

However, the outbreak of the First World War and the fact that England and the Ottoman Empire were on opposing sides as "adversarial" states turned this advantage into a disadvantage. During the war, companies belonging to the Allied Powers would be subject to special treatment. Nestlé, which attracted the hostility of Turkish confectioners due to its comprehensive market move, was taken to court by Şekerci Mehmed Refet Efendi in 1916 and asked to clearly determine which of the two nationalities was valid. The trial process, which started in the Beyoglu Court of Appeal, was moved to the State Council upon the request of Nestlé.

On the one hand, the First World War and on the other hand, the legal struggle continued with all its intensity. At every stage of the case, which continued for nearly 3 years, Nestlé tried to prove that it has been a company of Swiss nationality since 1906 by submitting various objection petitions. The State Council evaluated in detail all the arguments put forward by the company. It also took into consideration the multifaceted opposing opinion prepared by the Bab-ı Ali Legal Consultancy. It then gave Nestlé the opportunity to present new evidence. The State Council, due to the newly presented evidence, did not find the first legal ruling sufficient and requested the Legal Consultancy to prepare another legal opinion. Ultimately, the State Council issued its final decision, after evaluating the evidence put forward by both sides, without prioritizing one over the other. The Court thus showed that even in extraordinary times such as war, the State Council did not opt for a "shortcut and easy" approach, and that it aimed to achieve justice even for the company

of a country it was fighting against. The case, which lasted nearly three years, was important in that it showed how carefully the rights and investments of foreign companies were acted upon, without compromising the guiding influence of the conditions of war. This article, which was prepared based on Ottoman archive documents, will also shed light on the present day.

Keywords: Nestlé, nationality of foreign companies, Ottoman commercial cases, company law.

Giriş

Sütlü çikolataı ve kahveyi dünyaya hediye edip yaygınlaştıran Nestlé'nin¹ Birinci Dünya Savaşı başladıktan iki yıl sonra Osmanlı mahkemelerinde açılan tabiiyet davasında kendini savunmak durumunda kalmasına neden olan dava, aslında "yerli çikolatacılar" olarak kabul edilen Osmanlı şekerlerinin şikâyeti üzerine başladı. Şikâyeti ise bu sektörde faaliyet gösteren Şekerci Mehmed Refet Efendi yaptı. Şekerci Mehmed Refet Efendi Balıkpazarı'nda 82 numarada bulunan dükkânda faaliyet gösteriyordu. Nestlé'yi yakından takip eden, Osmanlı pazarında bilhassa başşehir İstanbul'da yaygınlaşmasını endişeyle izleyen Mehmed Refet Efendi, İttihat ve Terakki mensup ve taraftarlarının iktidara gelmesiyle güçlenen yerli ve Türk malı anlayışından etkilenmiş olmalıydı. O yıllarda iyiden iyiye yükselen Türklük ve İslamcılık anlayışıyla birlikte gazetelerde yerli üretim, Müslümanların ürettiğini tüketmek, Türklerin üretimdeki başarıları gibi konular öne çıkarılıyordu. Bu rüzgârın etkisiyle, Türkiye'de o güne kadar yeterli düzeyde olmayan Müslüman ve Türk girişimci kitle oluşturmak amaçlanıyordu. Bu anlayış gereği çoğunlukla da ecnebi şirketler, o güne kadar Türkleri ve Müslümanları, dolayısıyla onların zenginliklerini emen öbekler olarak gösteriliyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yabancı şirketler arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş ilan ettiği ülkeye ait firmalar var ise durum onlar adına daha da vahimdi. Hasım devletlerin tabiiyetindeki

¹ Nestlé'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nde ticari faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. Şefik Memiş, "Türkiye'nin İlk Küresel 'Yerel' Markası Nestle, Osmanlı/Türk Olmayı Nasıl Bir Stratejiyle Başardı?", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 78, Kütahya 2023, ss. 288-310.

şirketlerin güçlenmesine, ülkenin imkânlarını sonuna kadar kullanılmasına savaş ortamında izin verilmiyor, çıkartılan kanunlarla onların çalışması şart ve kayıtlara bağlanıyordu².

Şekerci Mehmed Refet, Nestlé şirketinin savaş öncesi İngiliz uyruğunda olmanın tüm imkânları kullanarak kendisi gibi şekerci olanların oluşturduğu yerli şekerci sektörüne karşı ezici bir üstünlük sağladığını, Birinci Dünya Savaşı çıkar çıkmaz da İsviçre uyruğuna geçerek ayrıcalıklarını kaybetmemeye çalıştığını fark etti. Bir anlamda ona göre Nestlé şirketi her şartta kazanan, piyasasını kaybetmeyip bilakis genişleten muhasım ülke şirketi idi. Haksız rekabetin tüm imkânlarının kullandığını düşündüğünden, Mehmed Refet Bey soluğu mahkemede aldı ve “Galata'da Eski Şarap İskelesi'nde hususi dairesinde ikamet eden Nestlé Anglo Swiss Condensed Milk Company” isimli şirkete karşı dava açtı.

Şekerci Mehmed Refet Efendi mahkemeden tek bir hususun aydınlığa kavuşturulmasını istiyordu:

“Harb-i hazırdan önce İngiliz tebaası ve harb-i hazırın hudûsundan sonra İsviçre tebaası sıfatları ile hareket eden bu şirketin tabiiyet-i hakikiyesi nedir?”³

Günümüz Türkçesi ile ifade edilirse “Harpten [Birinci Dünya Harbi] önce İngiliz uyruğu ve harbin çıkmasından sonra ise İsviçre uyruğu sıfatları ile hareket eden bu şirketin gerçek uyruğu nedir?” diye mahkemeye soran Refet Efendi, bu sorunun cevabının açıklığa kavuşturulmasını talep etti.

Konu, tarafların iddia ve ispatlarını detaylı bir şekilde belgelerle ortaya koymasıyla devam ederken, davanın görüldüğü Dersaadet İstinaf Mahkemesi Başkanlığı tarafından Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdürlüğüne gönderilen bir yazıyla Nestlé'nin gerçek tabiiyetinin ne olduğu soruldu? Aynı zamanda “şirketin harpten önce İngiliz tabiiyetini

² Tolga Akay, “Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Nestlé & Anglo-Swiss Condensed Milk Company'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Tabiiyet Meselesi”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XI (2), (Aralık 2024), s. 328.

³ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 18/1.

kullandığı, harpten çıktıktan sonra ise İsviçre uyuğuna geçtiği” iddiasının araştırılması talimatı verildi.

Dersaadet İstinaf Mahkemesi Riyaseti bununla da yetinmedi, şirketin “tabiiyet-i hakikiyesi”nin ne olduğu hakkındaki iddiaların doğru olup olmadığını incelemesi için Ticaret ve Ziraat Nezaretine resmî yazı yolladı.⁴

İstinaf Mahkemesinin Tabiiyet Müdürlüğünden Bilgi Talebi

Osmanlı İmparatorluğu’nda faaliyet gösteren tüm yabancı şirketlerin hangi “sıfat-ı tabiiyeti” kullandıkları yani “hangi ülkenin uyuğu” oldukları kayıtlara geçirilip tescil ediliyordu. Bu kaydı, Hariciye Nezareti Tabiiyet Kalemi gerçekleştirip tasdik ediyordu. Dersaadet İstinaf Mahkemesi’nin sorusu üzerine Tabiiyet Müdürlüğü inceleme ihtiyacı duydu, gerekli araştırmayı yaptıktan sonra Nezaretin Hukuk Müşavirliği tarafından, müdürlük kayıtlarındaki bilgi ve belgeler ışığında bir mütalaa hazırlandı. Mütalaa yer alan kararın özü, “harbin bitimine kadar bahsedilen şirketin harpten evvelki sıfat-ı tabiiyeti ile tanınması ve sonra İngiliz tabiiyetinden başka bir tabiiyeti haiz olduğu hakkındaki iddiasının tetkiki lazım geldiği”⁵ şeklindeydi.

Bu esnada araştırmalar neticesinde Hukuk Müşavirliğinin hazırladığı görüş, bir yandan Hariciye Nezareti Müsteşarı imzasıyla İstinaf Mahkemesi Başkanlığına gönderilirken, diğer yandan durum Sadrazamlık Makamı üzerinden Ticaret ve Ziraat Nezaretine bildirildi. Böylece dönemin önde gelen yabancı uyruklu firmalarından olan, gerek Hilal-i Ahmer [Kızılay] Cemiyeti’ne yaptığı yardımlar, gerekse Osmanlı Sarayı’nın resmi tedarikçisi olma unvanı sebebiyle itibarlı bir konumda bulunan Nestlé hakkında Bâbîâli Hükümeti ayrıntısıyla bilgilendirildi.

Bu gelişmeler sürerken Nestlé yetkilileri, davanın Şûrâ-yı Devlet [Danıştay] tarafından da ele alınmasını talep etmeye karar verdiler. Hatta bu talebi rutin bir dilekçe yerine daha hızlı iletişim yöntemi olan telgrafı kullanarak yaptılar. Çünkü İstinaf Mahkemesinin kararının, Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdüriyetinden istenilen görüş doğrultusunda kendi aleyhlerine sonuçlanacağını düşünüyorlardı. 24

⁴ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 12/1.

⁵ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 18/1.

Haziran 1916 tarihinde bütün bu sürecin tam safhalarını anlatan bilgi Sadrazamlık Makamına sunuldu.⁶ Sadaret Makamı bu bilgi ve mütalaalar kendine ulaştığında hiç vakit kaybetmeden Nestlé şirketinin isteği doğrultusunda konuyu Şûrâ-yı Devlet'in ilgili dairesi olan Mülkiye ve Maarif Dairesi'ne⁷ sevk etti.

Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdürlüğünün İlk Mütalaası

Nestlé'nin tabiiyet konusunda Hariciye Nezareti ile Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından gönderilen dosyalar, Tabiiyet Müdürlüğünde toplanarak bu bilgiler çerçevesinde resmî görüş oluşturuldu. Babıalı Hukuk Müşavirliğinden gelen 7 Şubat 1331 [20 Şubat 1916] tarihli mütalaa⁸ ile Ticaret Nezareti'nden 7 Nisan 1332 [20 Nisan 1916] tarihli ve 20/40.285 numaralı tezkire ile gelen mütalaada, "İsviçre'de Cham şehrinde müteşekkil Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk şirketi ile İsviçre'de Vevey şehrinde müteşekkil Henry Nestlé şirketinin yek değeri ile ittihadından teşekkül etmiş olduğu Dahili Nizamnamesi münderecatından anlaşıldığı", "Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk şirketinin 30 Teşrinisani 1330 [13 Aralık 1914] tarihli Ecnebi Anonim Şirketleri Kanunu mucibince Ticaret Nezaretine müracaat ettiği, icap eden evrak ve vesikaları verip diğer işlemleri de yerine getirmesi üzerine eline 18 Mayıs 1331 [31 Mayıs 1915] tarihli bir mezuniyet beyannamesi verildiği ve zikredilen şirketin İsviçre tabiiyetini haiz olduğu, Vevey Mahallesi'nin 6 Nisan 1915 ve 12 Haziran tarihli iki adet tasdikli şahadetnamesinden⁹ anlaşıldığı" ifade edildi.

Ancak tam da bu noktada Tabiiyet Müdürlüğü birleşme sonrası talep edilen bir isteğe işaret etti. "Zikredilen iki şirketin birleşmesinden önce Henry Nestlé Şirketi tarafından [Müdürlüğe] kaydettirilmiş olan "alâmet-i fârika"nın [markanın] Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk unvanı altında yeni kurulan birleşik şirket namına dönüştürülmesi için Nestlé şirketi vekili imzasıyla 11 Şubat 1321 [24 Şubat 1916] tarihinde bir arzuhal verildiğine" dikkat çeken Tabiiyet Müdürlüğü, Nestlé'yi tabiiyet konusunda sıkıntıya sokan gerçeği şöylece ifade ediyordu: "Arzualin anılan birleşmiş şirketin Londra'da ve İsviçre'de ve tabiiyeti

⁶ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 18/1.

⁷ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 18/2.

⁸ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 1; HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 1.

⁹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/2.

İngiliz olmak üzere derc ve beyan ve alâmet-i fârikası hakkındaki muamelat ve kayıtların da o yolda icra kılındığı anlaşılmıştır.”¹⁰ Bunun anlamı basitti, sözkonusu şirket, İngiliz tabiiyetindendi.

“Bu hamle, düşman tebaasına uygulanacak muameleden kurtulmak maksatlı”

Ayrıca Müdürlük, kendisine sunulan belgelerde 11 Şubat 1321 [24 Şubat 1916] tarihinde şirketin kendisini İngiliz olarak tanıtmış olduğu açık iken, son müracaatı üzerine gerekli muameleleri tamamlayarak mezuniyet beyannamesini İsviçreli sıfatıyla aldığını vurguluyordu. Bireyler gibi yabancı şirketlerin de uyruk değiştirebileceğini, bu yeni uyruklarının da normal şartlarda hükümet tarafından tanınmasında bir beis olmadığını ifade eden Hukuk Müşavirliği, ancak Nestlé'nin takip ettiği yolun harp sırasında düşman uyruğundaki şirketlere yapılacak muamelelerden kurtulmak için gerçekleştirilmiş bir oyun olduğunu vurguluyordu.¹¹

Müdürlük bu kısımda özetle Osmanlı Devleti'nde ticaret yapan ve harbin olumsuzluklarından etkilenen düşman ülkelerin uyruğundaki şirketlerin bu tür manevralarının boşuna olduğunu, bu konuda gerekli uyarıların yapıldığını hatırlatıyordu. Ardından da İngiliz ve İsviçre tabiiyetindeki şirketlerin birleşme sonrası İngiliz tabiiyetinde kalmayı sürdüreceklerini Ticaret Nezareti ve diğer resmi makamlarla yazışmalarında vurguladıklarını ifade ederek, yine de hangi tabiiyette olduğuna karar vermenin Hükümetin takdirinde olduğuna dikkat çekiyordu.

“Takdir hükümetin ama şirket İngiliz tabiiyetinde...”

Her ne kadar Hükümetin takdirinin önemli olduğunun altını çizse de, kendi görüşünü ifade etmekten geri kalmayan Tabiiyet Müdürlüğü, şirketin 11 Şubat 1321 [24 Şubat 1916] tarihinde müracaat ettiği zaman haiz olduğu tabiiyet sıfatında hiçbir şekilde değişiklik meydana gelmediğini, dolayısıyla “iddia ettiği İngiliz tabiiyetine şimdi de haiz bulunduğu hükmetmek lazım geldiği” fikrini savunuyordu. Bu fikrini şu şekilde tafsilatıyla açıklıyordu:

¹⁰ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/2.

¹¹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/2.

“Çünkü evraktan anlaşıldığına göre Cham şehrinde müteşekkil “Anglo Swiss Condensed Milk” şirketi 15 Nisan 1905 tarihinde Vevey şehrindeki Henry Nestlé şirketiyle birleşmiştir. Şu birleşmeyi müteakip İsviçreli Henry Nestlé şirketinin [1 Nisan 1316] 14 Nisan 1900 tarih ve 940/182 nolu ruhsatname gereğince Memâlik-i Osmaniye için önceden aldığı “alâmet-i fârikanın [markanın] İngiltere devleti tebaasından Londra’da Eastcheap Sokağında 6 ve 8 numarada ve İsviçre’de Vevey’de bulunan Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk Company isimli şirkete devir ve ferağına dair ilmühaber verilmesi dilekçe ile talep edilmiştir. Bu dilekçe hem Henry Nestlé şirketinin hem de yeni şirketin tasdikli vekaletnameleri gereğince vekaletlerini taşıyan Dalacyo [Delaggio] namındaki bir kişi tarafından imzalanmış olup bu da sıfat-ı vekaleti hasebiyle ‘birleşmiş’ şirket adına beyanat ve tarifatta bulunmaya yetkili olduğunu, bundan dolayı da bahsedilen yeni şirketin kurumlarından biri İngiltere’de ve diğeri İsviçre’de bulunduğunu zikr ile beraber tabiiyetinin İngiliz olduğunu yazmış olması şirketin bizzat İngiliz tabiiyetini haiz bulunduğunu itiraf etmiş olduğuna şüphe bırakmaz. Nitekim şu sıfatla yapılan müracaat üzerine birleşmiş şirket [şirket-i müttehida] o vakitten beri İngiliz muamelesi görmüştür.”¹²

Bu tespiti yaptıktan sonra yine de açık kapı bırakmak ihtiyacı hisseden Müdürlük, mütalaasının devamında “şirketin her ne kadar 24 Şubat 1916 tarihli dilekçeye bağlı ve Londra’da tanzim edilmiş olsa da yeni şirketin İngiliz sözleşmeleri uyarınca yapılan tasdikinde ifade edilen “Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk”in merkezi (Siege Social) İsviçre’nin Zug kantonuna bağlı Cham şehrinde olup bu şirketin Londra’da Eastcheap sokağında bir şubesi bulunduğu” beyanının araştırılmasının yeterli olmayacağı görüşündeydi. Çünkü Tabiiyet müdürlüğü şuna inanıyordu:

“[Bu beyanla] şirketin merkezinin hakikaten İsviçre’de olduğu anlaşılır ise de İngiltere’deki teamül, şirketlerin tabiiyetinde tescil muamelesinin esas alınması şeklindedir. Bundan dolayı merkezi yabancı memleketlerde bulunan şirketler bile İngiltere’de tescil olunmakla İngiliz şirketi kabul edilebileceği sonucu çıkarılmasına ve şirketin gerek unvanı gerek Londra’da ticaretgâhları bulunması ve bahsedilen vekilin Londra’da tayin ve vekaletnamelerinin İngiliz dairelerinde tanzim

¹² BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/2.

edilmesi hususları zikredilen müessesenin İngiliz tabiiyetinde bulunduğu bir "karine" teşkil ettiği gibi, şirket namına vekilin bu şirkete İngiliz tabiiyetini atfetmiş olması da bu karinenin katiiyetini gösterdiğinden dolayı iş bu şirketin bir İngiliz şirketi addolunması zaruridir. Nefsü'l-emirde [işin esasında] şirket İngiliz tabiiyetini haiz olsa bile kendisini Hükümet-i Seniye'ye [Osmanlı Hükümetine] o sıfatla tanıttırması ve uzun süre o sıfattan istifade edip sıfat-ı hakikiyesini izhar ederek [gerçek sıfatını ortaya koyarak] kayıtların ona göre tashihi talebinde bulunmamış olduğundan harpten sonra İsviçre tabiiyetini iddia etmesi tam anlamıyla şüpheyi davet eder. İsviçre mahkemelerinin şirketi İsviçreli olmak üzere tasdik etmeleri hususuna gelince; bunun da belki İsviçre kanunları gereğince beyan edilen İngiliz şirketinin merkezi İsviçre'de bulunması veya idare heyetinin İsviçrelilerden müteşekkil olması gibi bazı sebeplere dayanarak İsviçreli kabul edilmesi ihtimalinden doğmuş olması kabildir. Binaenaleyh şirket İsviçre tabiiyetini haiz olduğu iddiasında ısrarcı olduğu takdirde savaş meydana gelinceye kadar işlemin düzeltilmesine tevessül etmemiş olmasına binaen harp bitinceye değin harpten evvelki sıfatıyla tanınması ve sonra İngiliz tabiiyetini haiz olduğunu ikrar ettikten sonra ne gibi şartlar dairesinde ve nasıl İsviçreli sıfatını iktisap etmiş olduğunu ispata ve ona göre kayıtların tashihini talebe davet edilmesi münasip mütalaa kılınmakta..."¹³

Müdürlüğün kanaati açıktı. Birinci Dünya Savaşı çıkmadan önce Nestlé ve Anglo şirketlerinin birleşmesiyle oluşan yeni şirket, uyruğunun İngiliz olmasına itiraz etmemiş, bunun getirdiği bütün avantajları kullanmış, şirket uyruğunun düzeltilmesi talebinde bile bulunmamıştı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere savaşın iki ayrı tarafından yer alınca, hasım ülke şirketi olmanın getirdiği olumsuzluklardan kurtulmak için hemen uyruk değiştirme talebinde bulunmuş, buna gerekçe olarak da şirketin İsviçre'de şubesinin bulunmasını, idare heyetinin İsviçrelilerden oluşmasını vs. göstermişti. Yılların bürokrat ve hukukçularının yer aldığı Hariciye Nezareti Tabiiyet Müdürlüğü ise bunun yaptırımlardan kurtulma yolu olduğunu düşünüyor, nasıl harp başlayıncaya kadar İngiliz uyruğunda kalmayı sürdürdüyse, harp bitimine kadar da aynı uyrukta kalması gerektiğini, ancak harp bittikten

¹³ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/2; BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/3.

sonra da İsviçreli sıfatını kazandığını ispat ederek kayıtların düzeltilmesini talep etmesinin uygun olacağını ifade ediyordu. Bu görüşünü de Nestlé tabiiyet davasının görüldüğü İstinaf Ticaret Mahkemesi ile Nezaret'e tafsilatlı bir yazı ile bildirilmesine, "diğer taraftan Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk kumpanyasının kendisine ilişkin davalarda harpten önce hangi tabiiyet sıfatıyla hareket etmiş olduğunun araştırılıp bildirilmesi için de Adliye Nezaretine yazılmasına"¹⁴ karar veriyordu.

Nestlé Şirket Müdürü Arthur Grabel'in Şûrâ-yı Devlet'teki Savunması

Şirket, şikâyet ve mahkeme safahatını çok yakından takip ediyordu. Bâbiâli Hukuk Müşavirliğinin 14 Mayıs 1916 [1 Mayıs 1332]¹⁵ ve 24 Mayıs 1916 [11 Mayıs 1332] tarihli mütalaaları¹⁶ ve şirketin hangi uyruktaki olduğunun belirlenmesi bağlamında Hariciye Nezaretinin 24 Haziran 1916 tarih ve 121 numaralı yazısının Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesine 27 Haziran 1916 tarih ve 29 Dersaadet / 586 evrak numarasıyla iletildiğini öğrenip anında itirazlarını ve yeni delillerini sundu. 1 Temmuz 1916 tarihli yazıda¹⁷ tabiiyetlerine yönelik itirazın tetkikine başlandığının bu dilekçedeki savunmayla ortaya konulmasını ve Dersaadet İstinaf Ticaret Mahkemesine de takdimi lazım gelen itiraz belgesinin verilmesini istihham ediyordu. Nestlé, bu dilekçenin ekindeki savunma dilekçesine çok güveniyordu. Çünkü savunma, Osmanlı bürokrasinin işleyişi hakkında bilgi sahibi olacak kadar uzun süredir yöneticilik yapan ve hukuk sisteminin işleyişini yakından bilmesi sebebiyle yetkilileri nasıl ikna edeceğini çok iyi bilen şirket müdürü Arthur Graber tarafından kurgulanıyordu.

Şûrâ-yı Devlet Riyasetine hitaben bir layiha kaleme alan Şirket Müdürü Graber, dilekçesini, "İş bu meseleye müteallik dosyanın tetkiki esnasında ve müzakeresinde lütfen nazar-ı itibara alınmasını ricaya cüret ettiğini" beyan ederek makama takdim etti. Arthur Graber'in bir anlamda savunma yerinde görülebilecek dilekçesini beş temel üzerine

¹⁴ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/3.

¹⁵ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 3/1; BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 3/2; HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 3/3.

¹⁶ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 2/1.

¹⁷ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 16/1.

kurulmuştu. Son derece akli gerekçelerle mevcut durumu nasıl şirketinin lehine çevirebileceğinin gayet mantıklı ve etkileyici örneği olan dilekçe aynen şöyleydi:

“... aşağıdaki layihayı takdime cüret eder, anılan daireye [Mülkiye ve Maarif Dairesine] havale buyurulmasını istirham eyleriz. Şöyle ki:

Evvelâ [1]: Şirketimiz “Nestlé Anonim Şirketi” ile Anglo Swiss Condense Milk Company'nin birleşmesiyle 1905 senesinde İsviçre'de Vevey şehrinde teşekkül etti. Bu cihet şirketimizin dâhili nizamnamesi [tüzüğü] ile sabittir. Dâhili nizamnamemizin tasdik edilmiş bir nüshası Ticaret ve Ziraat Nezaretinde mahfuzdur. Gerek Henri Nestlé Anonim Şirketi ile Anglo Swiss Condense Milk Kumpanyası'nın ve gerek Nestlé Anglo Swiss Milk Company'nin tarih-i tesislerinden beri İsviçre tabiiyetine haiz oldukları ve idare meclislerinde bile İsviçreli ve Amerikalılardan başka aza hiçbir zaman bulunmadığını aşağıda sayacağımız evrak ile ispat edeceğiz.

Sâniyen [2]: Dersaadet Almanya General Konsolatosu [Konsolosluğu] İsviçre Devleti tabiiyetine haiz olan şirketimizi himayesi altına aldığını nâtik-ı yed-i âciziye [bu konuşan aciz kişinin eline] bir vesika verdi ki bunun birer tasdikli suretini Ticaret ve Ziraat Nezareti ile Hariciye Nezaretine takdim eyledik. İmdi Almanya ile İngiltere devletleri arasındaki düşmanlık meydanda iken Dersaadet Almanya General Konsolatosunun bir İngiliz şirketini taht-ı himayesine alması mümkün müdür?

Almanya Konsolatosu şirketimizi defterlerine kayıt ve himayesini bahşetmeden evvel elbette acizlerinden birtakım vesikalar talep etmiş ve ancak kanaat-bahş olan iş bu vesikaları elde ettikten sonra şirketimizin tescilini kabul etmiştir. Binaenaleyh yalnız bu hal şirketimizin İngiliz olmadığını ispata kâfidir.

Sâlisen [3]: Şirketimiz şimdiki muharebenin ilanından önce Memâlik-i Osmaniye dâhilinde hiçbir tarafa kayıt olunmak lüzumunu hissetmemiş idi fakat muharebenin ilanı akabinde bir taraftan ecnebi anonim şirketler hakkında neşr olunan kanun mucibince kendini Ticaret ve Ziraat Nezaretine ve diğer taraftan savaşı devletler tebaasına karşı alınan bazı tedbirlerden dolayı Dersaadet Almanya General Konsolatosuna kayıt ettirmek mecburiyetinde bulundu. Ticaret ve Ziraat

Nezaretine 18 Mayıs 1331 [31 Mayıs 1915] tarihinde kayıt edilip bu hususta anılan nezarete aşağıdaki evrakı takdim etti:

1) Şirketimizin “Vevey” Ticaret Sicili’nden taksidli nizamname-i dâhilîsi [tüzüğü].

2) Şirketimizin İsviçre tabiiyetine haiz olduğunu ve İsviçre kanunlarına göre teşekkül ettiğini ve İsviçre’de olan icra-yı ticaret eylediğini ispat eden Vevey Ticaret Sicili’nden verilen bir kıt’a [parça] beyanname.¹⁸

3) Ticaret Nezaretinin talebi üzerine gerek “Henri Nestlé Anonim Şirketi ile Anglo Swiss Condense Milk Kumpanyası’nın ve gerek birleşmeleriyle 1905 senesinde teşekkül eden Nestlé Anglo Swiss Condense Milk Kumpanyası’nın daima İsviçre tabiiyetini haiz olduklarını bildiren İsviçre’de Cham şehrinde bulunan Ticaret Sicili’nden doğrudan doğruya anılan nezarete çekilmiş bir resmî telgrafname

4) Gerek sabık Henri Nestlé Anonim Şirketi ile Anglo Swiss Condense Milk Kumpanyası’nın ve gerek birleşmiş Nestlé Anglo Swiss Condense Milk Kumpanyası’nın idare meclislerinde İsviçreli ve iki Amerikalı azadan başka kimsenin bulunduğunu ispat eden yine Vevey Ticaret Sicili’nden verilen bir adet beyanname

5) Şirketimizin şark ülkeleri genel müdürünün tayinini içeren İsviçre’de Vevey şehrinde tanzim edilmiş tasdikli bir vekâletname

İş bu evrakın kâffesi Osmanlı şehbenderhanesinin [konsolosluğunun] tasdikini taşır.

Şirketimizin tabiiyetini tayine kaynak olabilecek en esaslı varaka şüphesiz nizamname-i dâhilimizdir. Çünkü malum-ı devletleri olduğu veçhile şirketimiz iş bu nizamname ile varlık bulup onun hükümleri dairesinde ticaret yapmaktadır. İş bu nizamname tatbik buyurulacak olursa şirketimizin İsviçre’de teşekkül ettiği ve merkezlerinin “Cham” ve “Vevey” şehirlerinde olduğu ortaya çıkar. Usulen bir şirket hangi devlet dâhilinde ve hangi devlet kanununa göre teşekkül etmiş bulunursa o devletin tabiiyetini haiz olur. Şirketimizin İsviçre’de İsviçre kanunlarına göre teşekkül ettiğini gösterdiğimiz, bilahare anılan ticaret sicilinin

¹⁸ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 17/1.

beyannamesi ile sabittir. Fazla olarak bu beyannamede şirketimizin İsviçre tabiiyetini haiz olduğu da yazılmıştır. Malum-ı devletleri olduğu veçhile bütün Avrupa memleketlerinde ve bilhassa İsviçre'de bir sicil-i ticaret dairesi mevcut olup bütün şirketler orada kayıtlıdır. İşbu sicil-i ticaret şubeleri bidâyet mahkemelerine¹⁹ bağlı olup onların nezareti altındadır. Sicil-i ticaretin kayıtları resmî kayıtlardandır. Binaenaleyh ibraz ettiğimiz evrakın sıhhati tereddüt sebebi olamaz. Zaten ihtiyaca delil olacak nitelikte olmasa idi, Ticaret ve Ziraat Nezareti bu evrakı kabul edip şirketimizi tescil etmez idi. Bundan başka gerek eski "Henri Nestlé Anonim Şirketi" ile "Anglo Swis Condensed Milk" Kumpanyası'nın ve gerek birleşmeleriyle teşekkül eden "Nestlé Anglo Swis Condensed" Kumpanyası'nın idare meclislerinde İsviçreli ve iki Amerikalı azadan başka bir kimsenin bulunmadığını ispat eden bir varaka ibraz ettik ki

¹⁹ Gülhane Hatt-ı Hümayununun 1839'da ilanından sonra Osmanlı Devletinde birçok alanda düzenlemeye gidilmiştir. Osmanlı hukuk sistemi de bundan etkilenmiş ve yeni hukuk kurumları oluşturulmuştur. Tanzimat döneminde mevcut olan klasik mahkeme sistemi yani tek kadının karar verdiği, tek dereceli mahkeme sisteminin yanında, birden fazla hâkimin görevlendirilmesiyle oluşan yeni mahkemeler kurulmuştur. Kanunla tesis edilen bu mahkemelere genel olarak "nizamiye mahkemeleri" denir. Ticaret mahkemeleri bunun dışında tutulmuştur. Bir başka ifadeyle Nizamiye mahkemeleri, şer'i esaslar dışındaki davalara bakan mahkemelerdir. Nizamiye mahkemelerinin kurulması Osmanlı yargı sisteminde ciddi değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Osmanlı tebaasının konsolosluk, cemaat ve şer'i mahkemelerinin görev ve yetki alanı dışındaki tüm ceza ve hukuk davalarına bakmakla görevlendirilen nizamiye mahkemeleri, hem ilk derece mahkemesi görevi yerine getirmiş hem de istinaf mahkemesi görevini üstlenmişlerdir. Süreç içerisinde yargı teşkilatında ortaya çıkan problemler nedeniyle nizamiye mahkemelerinde düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmuş ve yeni yargı kurumları oluşturulmuştur. Oluşturulan kurumlarda biri de Bidayet mahkemeleridir. 1870 yılında yayınlanan Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nizamnamesine göre nizâmiye mahkemeleri kazalarda "deâvî meclisleri", livâlarda "temyiz-i hukuk meclisleri", vilâyet merkezlerinde "divan-ı temyiz", İstanbul'da "Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye" olmak üzere dört farklı şekilde gruplandırılmıştır. Yine nizamnamede nizamiye mahkemeleri bidayet ve istinaf olarak derecelendirilmiştir. Bundan dokuz yıl sonra yani 1879 senesinde işleyişte görülen bazı aksaklık ve sıkıntılardan dolayı yeni bir düzenle yapılarak, temyiz divanlarının ismi İstinaf Mahkemesi, deâvî meclislerinin ismi de Bidâyet Mahkemesi olmuştur. Mehmet Günay, "Kırkağaç Bidâyet Mahkemesi Kayıtları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:3, Eylül 2014, Beşeri Bilimler Sayısı, s. 99-100; M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *DİA, XXXIII*, İstanbul 2007, ss. 185-188; Müge Vatanserver Öztürk, "Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13 S. 171-172 (Kasım-Aralık), s. 155-171; Mehmet Akif Aydın, "Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye", *DİA, IX*, İstanbul 1994, ss. 387-388.

bununla da şirketimizin İngilizlerle katıyen alakası olmadığını ispat etmiş olduk.

Râbian [4]: Şirketimiz Osmanlı hükümetinin nazarında ancak Ticaret ve Ziraat Nezaretine kayıt olunup beyannamesini aldığı tarihten itibaren teşekkül etmiş addolunur. O tarihten evvel şirketimizin Osmanlı Hükümeti nazarında resmen mevcudiyeti yoktur. Binaenaleyh nezaret kaydında ne suretle kayıt edilmiş ve ne sıfatla kabul buyrulmuş ise Memâlik-i Osmaniye dâhilinde o suret ve sıfatla icra-yı ticarete mezundur. Şirketimiz [18 Mayıs 1331] 31 Mayıs 1915 tarihinde İsviçreli olarak kayıt edilmiş olup beyannamesini o veçhile almıştı. Şu hâlde yukarıdaki kuruluş evrakından anlaşıldığı üzere esasen İsviçreli olan ve kendini İsviçreli olarak kayıt ettirmiş olan bir şirkete, İngiliz denilemez.

Hâmisen [5]: İstinaf Ticaret Mahkemesi'nin Hariciye Nezaretinden sorduğu cihet, "Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk" Kumpanyası'nın bugün veya hiç olmazsa davanın görüldüğü vakitte haiz olduğu tabiiyettir. Buna karşı vaktiyle Henry Nestlé Anonim Şirketi veya Anglo Swiss Condensed Milk Kumpanyası'nın vekili tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretine İngiliz sıfatıyla takdim olunan bir dilekçe mevzubahis edilerek bundan şirketimizin evvelce İngiliz tabiiyetini haiz idüğü ve bilahare muharebenin ilanı üzerine tebdil-i tabiiyet ettiği [uyruk değiştirdiği] sonucu çıkarılmaktadır. İşbu mütalaa Hariciye Nezaretinin Hukuk Müşavirliği tarafından ileri sürülmüştür.

Malum-ı devletleri olduğu veçhile tabiiyet böyle elbise gibi kolay kolay değiştirilir bir şey değildir. Şirketimiz 1905 senesinde teşekkül ettiği zaman hangi tabiiyeti haiz idi ise bugün yine o tabiiyeti haizdir. Bugün İsviçreli ise o zaman da İsviçreli idi, o zaman İsviçreli idiyse bugün de İsviçrelidir. Kuruluş tarihinden itibaren bugüne değin İsviçreli olan şirketimiz velev ki İngiliz veya Alman veya Fransız olduğunu işaret eden yalnız bir değil fakat beş on dilekçe vermiş olsa bile bu dilekçelerin tabiiyet hakkında herhangi bir şekilde tesiri olamaz. Tabiiyet ancak tebdil-i tabiiyet bağlamında merciine verilen dilekçelerle tebdil edilebilir. Yoksa böyle sehven bir vekilin alâmet-i fârikanın kaydı zımında yanlış bir tabiiyet zikretmiş olmasından şirketimizin tabiiyet değiştirdiği iddia edilemez. Filhakika o zaman şirketin alâmet-i fârikasını kayda memur olan vekil [Nestlé vekili], vekâletnamenin Londra'dan geldiğini ve şirket unvanında "Anglo" kelimesinin münderiç

bulduğunu nazar-ı itibara alarak şirketin İngiliz olduğu düşüncesine kapılmış ve bu düşünce ile takdim ettiği dilekçede şirketin İngiliz-İsviçreli olduğunu zikretmiştir.

Şirket unvanında “Anglo” kelimesinin münderiç bulunması hiçbir zaman tereddüde sebep olamaz. Zira bir anonim şirketinin unvanında kullanılan elfaz [sözcükler] tabiiyeti hakkında teyit edici değildir. Evvelce kurulup sonradan imtiyazı feshedilmiş İnşaat-ı Bahriye ve Havuzlar Şirketi, Osmanlı İngiliz Havuzlar Şirketi unvanını haiz iken bir Osmanlı şirket idi. Bugün Avusturya’da ticaret yapan İngiliz Avusturya Bankası, Avusturyalı bir şirkettir. İşte maruzat-ı âcizi [aciz taleplerimiz] hülâsa edilecek olursa bunca resmi vesikalar, şirketimizin İsviçreli bir şirket olduğunu açıktan açığa ispat etmekte iken buna karşı ibraz olunan²⁰ anılan dilekçenin herhangi bir şekilde kanuni tesiri olamaz. Bugün aslında Almanyalı olan bir zatın vakti ile Osmanlı sıfatıyla dava açtığı anlaşılrsa acaba bu zat Almanya tabiiyetini zayi etmiş olur mu? Veyahut bu Alman, Osmanlı sıfatıyla ihtira beratı [patent] almış olsa sadece bunun için tabiiyetini değiştirmiş olur mu? Tabiiyet değiştirmek için ayrı bir kanun vardır ve ancak o kanun hükümleri dairesinde tabiiyet değişikliği yapılabilir? Hariciye Nezareti, alâmet-i fârika için takdim olunan mevzubahis dilekçenin takdim tarihinde Nestlé Kumpanyası’nın haiz olduğu tabiiyeti tahkik buyurmuş [araştırmış] olsa idi doğru bir yol takip etmiş olurdu. Halbuki Nezaret bunu tahkik edecek yerde zikredilen dilekçeyi senet [delil] ittihaz etti ve o dilekçeye karşı asıl tabiiyetin ispatı hakkında ne kadar evrak ve resmi vesikalar ibraz olunduysa cümlesini tesirsiz kabul ederek reddetti. Tabii olarak bu kadar mühim bir meseleyi halletmek için o derece asılsız bir varaka esas ittihaz edilemez. İsviçreli iken şirketimiz İngiliz diye kabul edilecek olursa Memâlik-i Osmaniye'deki ticaret hayatına bir hâtime [son] çekilmiş olur. Bugün harp dolayısıyla şeker ve süt Memâlik-i Osmaniye'de azalmış olup fiyatları yükselmektedir. Şirketimiz birçok müşkilata rağmen Türkiye’ye şekerli süt ve çikolata yetiştirmekte ve mahsulatı her yerde mazhar-ı rağbet olmaktadır. Cihet-i askeriye bütün hastahanelere Nestlé sütleri göndermektedir. Şu hâlde şirketimiz Türkiye’ye zarar vermekten pek uzak veya bilakis hizmet etmekle gurur duymaktadır.

²⁰ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 17/2.

Zaten şirketimiz İngiliz olsa idi İngiltere hükümeti mahsulatını Türkiye'ye ihraç etmesini hiçbir şekilde müsaade etmezdi ve şirketimiz de bundan bilmeceburiye kaçınırdı. Zira İngilizlerin düşman devletlere mal satması yasak altındadır.

Dosyamızın tekmil olarak Makam-ı Devletlerine tevdi edilmediği ve bir kısmının Hariciye Nezareti Tabiiyet Kalemî'nde ve bir kısmının da Ticaret ve Ziraat Nezaretinde kalmış olduğu fikrindeyiz. Yukarıda zikrettiğimiz evrakın cümlesi Makam-ı Devletlerine tevdi buyrulmamış ise bunların lütfen Hariciye Nezareti ile Ticaret ve Ziraat Nezaretinden istenilmesini ve evrakımızın layığıyla tetkiki suretiyle tabiiyetimizin tayinin istirhama cüret ederiz.”²¹

1 Temmuz 1916 tarihli bu uzun layihanın altına “Galata'da Sabit Bey Hanı'nda mukim [ikamet eden] Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk Kumpanyası namına Arthur Grabel bendeleri” ibaresi ve onun da altında ise “Nestlé Kumpanyası Dersaadet Şubesi Müdürü Arthur Graber” mührü ve imzası yer alıyordu.

Graber'in ayrıca yorumlanmaya ihtiyaç duymayan, gayet sade ve yalın bir lisan ve belgeler eşliğindeki savunma gibi dilekçesi Şûrâ-yı Devlet'in deneyimli Osmanlı devlet adamları tarafından görmezlikten gelinmedi. Ön yargılara esir olmak yerine adaleti tesis etme düşüncesiyle dikkatlice incelendi.

Şûrâ-yı Devlet'te İlk Hukuk Mütalaası

Bu arada Hariciye Nezareti'nin raporu ile buna karşı Nestlé'nin sunduğu dilekçe ve savunma belgeleri birleştirilerek Mülkiye ve Maarif Dairesinde okundu.²² Daire üyeleri, 7 Ağustos 1916 tarihli toplantılarında kendilerine sunulan bilgi ve belgeler ışığında süreci şöylece özetliyordu:

Hukuk Müşavirliğinin mütalaasında anılan şirketin vekili tarafından harpten önce 'alâmet-i fârika' yani marka hakkında hükümete verilen dilekçede şirket tabiiyeti İngiliz olarak beyan edildiği, kayıt muamelesinin o yolda yapıldığı, icra edildiği iddia edilen İsviçre tabiiyeti şeklinde düzeltme kaydının harbin başlamasına kadar talep edilmediği,

²¹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 17/3.

²² BOA. ŞD. 2836/44, Lef 12/1.

harbin devamı müddetince hasım yabancı tabiiyetlerin tanınmaması usulünün kabul edileceğinin elçiliklere ve Hariciye Nezaretine tebliğ edildiği, Nestlé'nin harp bitene kadar harpten önceki İngiliz tabiiyetiyle tanınacağı,²³ ancak harpten sonra tabiiyet değişikliği hakkındaki iddiasının sözkonusu olabileceği belirtiliyor. İngiliz bir şirket ile 1866 senesinde İsviçre'nin Cham şehrinde kurulan Condensed Milk Company unvanlı şirketin 'Nestlé Anglo Swiss Condensed Milk Company' namıyla birincinin şahsiyet ve unvanı ikinciye dönüşerek, İngilizce bir isim tahtında 1905 tarihinde kurulduğu, yeni şirketin, 23 Şubat 1896 tarihli yazı üzerine Ticaret ve Ziraat Nezaretince İngiliz tabiiyetinde olarak kayıt ve tescil olduğunun sabit olduğu, bu kaydın şimdiye kadar tashih ettirilmediği, kayıt ve tescil edilen müessesenin İngiltere'de geçerli olan usule göre kurulup İngiliz tabiiyetinde olduğu vurgulanıyor. Ardından da "harp esnasında hangi sebep ve bahane ile olursa olsun tebdil-i tabiiyet etmesine müsaade olunmaması" isteniyor ve hakkında düvel-i muhasıma tebaası için konulan hüküm ve kararların tatbik edilmesi lazım geleceği bildiriliyordu. Şûrâ-yı Devlet Dairesi, Hukuk Müşavirliğinin bu mütalaasını isabetli görerek, "gereğinin yapılmasının Hariciye ve Ticaret ve Ziraat nezaretlerine"²⁴ tebliğini karar altına aldı. Nestlé yönetimi, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin müsveddesini yazdığı karardan haberdar olunca hemen yeni bir dilekçe ile müracaatta bulundu.

Mahkemenin Hemen Karar Vermesini Önleyen İtiraz

"Birleşme İsviçre tabiiyeti altında oldu, Almanlar da İsviçre tabiiyetini onayladı"

Nestlé'nin bu süreçte üzerinde en fazla durup savunmasını üzerine kurduğu husus, "Nestlé şirketinin harb-i hazırdan evvel kendini Osmanlı hükümetine İngiliz Şirketi olarak tanıttığına ve harp ilanından sonra her ne kadar kendini İsviçreli olarak kayıt ve tescil ettirmiş ise de işbu sicil muamelesinin harpten evvelki tabiiyetine tesir edemeyeceğine dair Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği tarafından ileri sürülen mütalaa ile iş bu mütalaanın dayandığı sebepleri red" idi. Bu hususun açıklığa kavuşturulmasına büyük önem veren Nestlé Şubesi Müdürlüğü, konuyu ayrıntısıyla açıklayan bir dilekçeyi, "tabiiyet meselesi" Şûrâ-yı Devlet'te

²³ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 12/3.

²⁴ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 12/3.

havale edilince hemen makama arz eyledi ve dilekçesine yukarıda anılan iddiayı reddederek başladı. Nestlé'nin reddi iki hususa dayanıyordu. Birincisi, mevcut şirket, İngiliz ve İsviçre uyruklarına haiz iki ayrı şirketinin birleşmesiyle oluşmuştu. Birleşme sonucu oluşan şirket, İsviçre tabiiyetindeydi, bir başka deyişle birleşme İsviçre tabiiyeti altında olmuştu. Dolayısıyla Nestlé şirketi Şura'yı Devlet'e sunduğu dilekçeye, Harice Nezareti Hukuk Müşavirliği'nin mütalaasını, aşağıdaki sebeplerden dolayı "redde cüret ederiz" diye başlıyordu:

"Henri Nestlé Anonim Şirketi' 1860 senesinde 'Vevey' şehrinde yani İsviçre'de ve 'Anglo Swiss Condensed Milk Company' yine İsviçre'de 'Cham' şehrinde teşekkül ve 1905 senesine kadar ayrı ayrı icra-yı ticaret ettiler. İsviçre kanunlarına uygun olarak teşekkül eden bu iki şirket kuruluş tarihlerinden beri daima İsviçre tabiiyetini haiz oldukları gibi İsviçre Ticaret Sicili'ne İsviçreli olarak kayıt edildiler. 1905 senesinde bu iki İsviçreli şirket birleşerek yine İsviçre tabiiyetinde olmak üzere "Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk şirketine vücuda getirdiler. Ve şirket-i cedide [yeni şirket] şimdiye kadar İsviçre tabiiyetinde icra-yı muamele ve hareket ederek hiçbir zaman gerek yabancı ülkelerde gerek Memâlik-i Osmaniye'de İngiliz sıfat ve tabiiyeti ile bir gûnâ [hiçbir şekilde] muamelede bulunmamıştır. İş bu hakikat Ticaret ve Ziraat Nezaret-i Celilesine verdiğimiz ve Osmanlı Şehbenderhanesince [Konsolosluğunca] doğrulanan vesaik-i resmîye-i mütebere [muteber resmi vesikalar] ile gerçekliği kesin olarak ortaya çıkmakta ve hatta anılan Nezaret harbin çıkmasından sonra ecnebi şirketler hakkında ilan olunan kanun gereğince usûlen yapılan müracaatımız üzerine işbu evrak-ı resmîyeye müsteniden şirketimizi İsviçreli olarak kayıt ve tasdik etmiştir.

Hakikat-i hâl yukarıda sunulan evrak-ı resmîye ile doğruluğu ispatlanmış olduğu halde Hukuk Müşavirliğinin şirketimizin İngiliz sıfatında olarak icra-yı muamele ettiğine dair kanaati anlaşılmamaktadır. Şirketimizin hiçbir zaman İngiliz tabiiyetini haiz olmadığı vâki olan müracaatımız üzerine Amerika Konsolosluğundan aldığımız ve ekte takdim ettiğimiz vesika ile teyit edilmiş olduğu gibi bilâkis şirketimizin Almanya Sefaretince İsviçreli olarak tanıttığımız ve

bu itibarla himaye edildiğimizin doğruluğunu ispatlayan vesika dahi ekte takdim edilmiştir.”²⁵

Dersaadet Şubesi, dilekçesinin bu kısmında özetle iki şirketin birleşmesinden meydana gelen Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk şirketinin gerek ayrı ayrı şirket halinde iken, gerekse 1905 senesinde birleşmeleriyle ortaya çıkan yeni şirketin İsviçre uyuğunda kaydedildiğini, İsviçre Ticaret Sicili'nde kayıtlarının bulunduğunu, bunu gösteren orijinal vesikaların İsviçre'deki Osmanlı Konsolosluğu tarafından tasdik edildiğini, tüm bu vesikaların Osmanlı makamlarına sunulduğunu belirterek, Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra bakanlığın yabancı şirketlerden talebi üzerine gidip tekrar müracaat ederek, yine İsviçre uyuğunda kayıt ve tasdiklerini yaptıklarını²⁶ ifade ediyordu. Böylece Hukuk Müşavirliğinin ileri sürdüğü savın geçersiz olduğunun altını çiziyordu.

Nestlé Şubesi'nin en önemli ikinci argümanı ise Almanya Konsolosluğunun şirketi İsviçre tabiiyetinde tanınmasıydı. Osmanlı Devleti ile müttefik olarak İngiltere'ye karşı savaş halinde olan Almanya'nın İstanbul'daki konsolosluğunun bu tasdiki ciddi anlamda ikna edici nitelikteydi. Bir şirketin isminde İngiliz ibaresi geçiyor diye İngiliz uyuğundan sayılamayacağını, “şirketin unvanının uyuğuna tesir edemeyeceğini”²⁷ belirterek itiraz eden Nestlé, bu görüşü ileri süren Hukuk Müşavirliğinin şirketin kuruluş tarihindeki tabiiyetini araştırma zahmetine katlanmadığına işaret ediyor ve şirketlerinin unvanındaki ibareden dolayı İngiliz uyuğunda kabul edilmesinin “alenen” hak ve adalet dışı olduğunu ifade ediyordu. Dersaadet Şubesi müdürü Arthur Graber'in tek isteği “Ticaret Genel Müdürlüğünde mahfuz bulunan dosyaları ile Sanayi Dairesi'nde mahfuz olan marka dilekçesinin” tekraren incelenmesinden ibaretti. Bu yapılırsa hakikat ortaya çıkacaktı. Graber, bu ve diğer hususları dilekçede gündeme getirerek, “tabiiyet meselesini” daha kapsamlı ve muteber vesikalarla lehine geliştirmeye gayret etti:

²⁵ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/1.

²⁶ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/1.

²⁷ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/2.

“Almanya hükümetinin şu anda İsviçreli olarak tanıdığı şirketimize himayesine bahsettiği ve şirketimizin şu anda İsviçre’den Memâlik-i Osmaniye’ye ticarî mallar ithal ve hatta Almanya Sefaretine ve Osmanlı kurumlarına sattığı nazar-ı itibara alınacak olursa bir İngiliz şirketinin böyle bir himayeye mazhar olması ve Memâlik-i Osmaniye’ye mal ithal etmesi imkân haricinde idüğü tezahür eder.

Hukuk Müşavirliğinin raporunda şirketimizin güya hükümet-i Osmaniye’ye İngiliz olarak tanıttığına delalet ettiği beyan olunan istidaya gelince anılan istidanamede şirketimizin “Anglo Swiss namıyla yâd olmasına İngiliz tabiiyetini haiz olduğu manasını çıkarmak doğru olamaz. Çünkü bir şirketin unvanı tabiiyetine tesir edemez. 1321 [1905] senesinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine takdim ettiğimiz istidanameden çıkartılan tabiiyet Hukuk Müşavirliğince “tayin-i tabiiyyet [uyruk belirleme]” maddesinde esas olarak kabul edilecek yerde iddiamız veçhile anılan tarihte şirketimizin haiz olduğu tabiiyetin araştırılması lazım gelirdi. Ve şirketimizin anılan tarihte hangi tabiiyeti haiz idüğü anlaşıldıktan sonra hüküm verilmek icap ederdi. Mamafih tarih-i tesisinden [kuruluş tarihinden] beri hiçbir zaman İngiliz tabiiyetinde bulunmamış ve o tabiiyet ile hareket etmemiş olan şirketimizin unvanındaki İngiliz ve İsviçreli tabirinden dolayı İngiliz addolunması alenen hak ve adalete aykırıdır.

Açıktan açığa İsviçreli olan şirketimiz Hariciye Nezaretinin iddiası veçhile İngiliz olarak tanınacak olursa Memâlik-i Osmaniye’deki ticari hayatına son verilmiş olur.

Ticaret ve Ziraat Nezareti ibraz olunan evrakımızı enine boyuna tetkik ettikten sonra şirketimizin İsviçreli olduğuna kani olup şirketimizi bu tabiiyet ile tescil etti. Zaten Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliğinin raporunda şirketimizin esasen İsviçreli olduğu ve İsviçre mahkemelerince şirketimizin İsviçreli olarak tanıtıldığı ve merkezlerinin İsviçre’de bulunduğu tasdik edilmekte ve ancak şirketimizin harbin bitiminden sonra tashih ve tabiiyet talebinde bulunabileceği ileri sürülmektedir.

Şirketimiz harpten evvel kendini tescil etmek lüzumunu görmedi. Zira ecnebi şirketler hakkındaki kanun ancak harpten sonra neşredildi. Ve şirketimiz de derhal kendini yukarıdaki asli tabiiyetiyle kayıt ve tescil ettirdi.

Şirketimiz şimdiye kadar hiçbir defa İngiliz sıfatıyla kendini Osmanlı mahkemelerinde tanıttırmadı. Her halde meselenin layıkıyla halli Ticaret Genel Müdürlüğünde mahfuz bulunan dosyamız ile Sanayi Dairesi'nde mahfuz olan alâmet-i fârika [marka] hususundaki istidamızın Ticaret ve Ziraat Nezaret-i Celilesinin davet ve tetkiklerine bağlı olduğunun bu veçhile incelemeler buyurulması hususi şekilde istirham edilir.”²⁸

Arthur Graber, bu kapsamlı savunma dilekçesini Şûrâ-yı Devlet Başkanlığına arz etti.

Mülkiye ve Maarif Dairesi, Hukuk Müşavirliğinden Yeni Mütalaa istedi

Şûrâ-yı Devlet, Dersaadet Nestlé Şubesi'nin bu ilave açıklamasını önemseyerek, işleme koydu ve 12 Ağustos 1916 tarihinde gereği için Mülkiye ve Maarif Dairesi'ne gönderdi. Anlaşılan o ki Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi, Arthur Graber'in savunma ve ilave delillerle birlikte sunduğu dilekçelerden etkilendi. Bu nedenle hemen nihaî bir karar vermek yerine 23 Ağustos 1916 Çarşamba günü yaptığı oturumunda ara karara vardı. Daire kararını 4 esas üzerine oturttu. Karar zabıtnamesinin birinci kısmında davanın kimler tarafından hangi gerekçeyle açıldığı bir kez daha tespit edilerek, hem kararın oturduğu temel ifade edildi, hem de ilgili daire olarak davaya neden baktıkları açıklandı. Buna göre Daire üyeleri, hem Hariciye Nezaretinden, hem Nestlé şirketinden gelen bütün belgeleri tek tek masaya yatırıp, inceleyerek müzakere etmişti:

“Balık Pazarı'nda Şekerci Mehmed Refet Efendiyle 'Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk Company' nam şirket arasında meydana gelen dava münasebetiyle tetkik edilerek harpten önce İngiliz tebaası ve harp çıktıktan sonra İsviçre tebaası sıfatlarıyla hareket ettiği anlaşılan bu şirketin tabiiyet meselesinin Şûrâ-yı Devletçe incelenmesi istenildiğine dair Hariciye Nezaretinden havale edilen 11 Haziran 1332 tarihli resmi yazısı ile ekleri, bu bağlamda bazı ifadeler ve itirazları içeren hususlar, anılan şirket tarafından verilen arzuhalleri ve bağlı ekleriyle birleştirilerek okundu...”²⁹

²⁸ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/2.

²⁹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 9/2.

Evela Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği'nin Tabiiyet Müdürlüğü belgelerine dayanarak oluşturduğu görüş, Şûrâ-yı Devlet'in ilgili dairesinin kararının ikinci aşamasında açık bir şekilde özetlendi:

“... Hukuk Müşavirliğinin evrak meyanında bulunan raporunda anılan şirket vekili tarafından alâmet-i fârîka hakkında önceden Ticaret Nezaretine vaki olan müracaatta İngiliz tabiiyetinde olduğu beyan ve ikrar olunması ve vekâletnamesinin İngiltere'den tanzim edilmesi de şirketin İngiliz tabiiyetinde olduğuna karine teşkil etmesine mebni iş bu şirketin harbin çıkmasına kadar İngiliz tebaası sıfatıyla hareket ve bu sıfattan istifade ederek, devam eden harbin ortaya çıkmasından sonra İsviçre tabiiyeti iddiasında bulunduğu anlaşıldığından anılan şirketin harp sonuna kadar İngiliz tabiiyetinde tanınması lazım geleceği ileri sürülüyor...”³⁰

Ara kararın üçüncü kısmında ise şirketin kendini savunması çok açık ve özet şekilde veriliyordu:

“... Şirket tarafından verilen arzuhallerde ise şirketin tabiiyeti hakkındaki beyanatına istinat olunan vekilin Ticaret Nezaretine ibraz ve ita etmiş olduğu [gösterip verdiği] vekâletnamesinde şirketin İsviçreli bulunduğu açıkça bildirilmiş olduğundan hilaf-ı hakikat ve mezuniyet olan beyanat, şirket isminin tercümesinden mütevellit bir hata eseri olduğu gibi ecnebi şirketlerin beyanname almaları hakkında harpten sonra ilan olunan kanuna uygun olarak yapılan müracaatları üzerine şirketin kurulduğundan beri İsviçre tabiiyetini haiz olduğu Ticaret Nezaretince icra kılınan resmi tetkikler ile sabit olarak o sıfatla kayıt ve tescil ve beyanname verilmiş olmasıyla mesele-i tabiiyet kanunen aşikâr olduğu ve şimdiye kadar Memâlik-i Osmaniye'de İngiliz sıfatıyla hiçbir hareket ve istifadesi vâki olmayıp bilakis harpten önce Ticaret-i Bahriye Mahkemesine İsviçre tebaası sıfatıyla müracaat ettiği resmen ispat edilmiş olduğuna dair serd olunan itirazlar ile...”³¹

Bu ibarelerden anlaşılıyor ki Nestlé, Şûrâ-yı Devlet'e yeni bazı belgeler sunarak, en azından ilk oturumlarda bir karar çıkmasını önlemeyi başarmıştı. Bu yeni belgelerin birincisi, Birinci Dünya Harbi başlamadan önce Ticaret-i Bahriye [Deniz Ticaret] Mahkemesine İsviçre

³⁰ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 9/2.

³¹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 9/2.

tebaası sıfatıyla yaptığı müracaattı. Bu bile tek başına tartışma kabul etmez şekilde İsviçre uyruğu sıfatını kullandığını, dolayısıyla Şekerci Mehmed Refet Efendi'nin iddiasının geçersiz olduğu savını güçlendiriyordu. İkincisi de ilk kez Nestlé, kendine karşı en büyük delil olarak ileri sürülen vekilinin İngiliz uyruğu unvanını Ticaret Nezareti nezdinde kullandığına dair iddiayı ise vekilin haddini aşan bir uygulaması olduğunu, oysa vekilin elindeki vekâletnamede açık şekilde şirketin İsviçreli olduğunun bildirildiğini kaydediyor, dolayısıyla bu beyanın "hakikat ve yetki dışı" olduğunun altını çiziyordu.

Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi, bu savlardan etkilenmiş olmalı ki, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliğinin mütalaasını tatminkâr bulmadığını, Müşavirliğin yeni ibraz edilen evrak içerikleri ile Osmanlı Devleti'nde mukim yabancıların uyrukları hakkındaki kural ve usule göre araştırma yapılmasını, ardından bir mütalaa oluşturmasını Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliğinden talep etti.³²

Böylece Ağustos'ta yapılan bu toplantıda alınan karar, 5 Eylül 1916 tarihli bir yazıya dökülerek Hariciye Nezareti'ne gönderildi. Davanın veciz şekilde özetlenmesinin ardından Nestlé tarafından yapılan yeni itirazlar ve ortaya konulan evraklar ile Osmanlı Devleti'nde ikamet eden yabancıların tabiiyetlerini tayin ve tasdik etme hakkındaki usul ve kurallara göre Hukuk Müşavirliğinin yeni bir tetkik icra edip sonucu bildirmesi istendi. Bu çerçevede iade şartıyla gerekli belgeler de Nezarete gönderildi.³³

Nestlé Şûrâ-yı Devlet'e yeni belgeler sunuyor:

"Vekilin [avukatın] hatasının şirketimize tesiri olamaz"

Nestlé Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi Başkanlığına sunduğu 18 Eylül 1916 tarihli dilekçede ısrarla "Nestlé Şirketi'nin 1914 yılı Haziran ortasında yani harpten evvel İsviçre tebaası sıfatıyla Dersaadet Ticaret-i Bahriye Mahkemesine müracaatla 175 numarada kayıtlı olan davayı" açtığına işaret ediyor ve bu davadaki tabiiyetinin şirket tarafından İsviçre olarak vurgulanmasına dikkat çekiyordu. Ayrıca Nestlé "Alâmet-i fârikası"nın birleşme sonrası oluşan yeni Nestlé şirketine devri

³² BOA. ŞD. 2836/44, Lef 9/2.

³³ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 7/2.

bağlamında 1321 [1905] senesinde şirket vekili Dalacyo tarafından Sanayi Dairesine ibraz olunan vekaletnamede de yeni şirketin İsviçre tabiiyetli olduğunun altı çizilerek, “Şirketimiz 1328 [1912] senesinde Dersaadet’teki şubelerini açtığı zaman müdür Mösyö Müller’e verilen vekaletnamede (ki Osmanlı Şehbenderhanesince de tasdiklenmiştir) [şirketin] tabiiyeti yine İsviçreli olarak gösterilmiştir”³⁴ deniliyordu. Anılan vekâletnamenin kendilerinde olduğunu ve tasdikli suretinin mahkemeye takdim edileceğini belirten Nestlé yetkilileri, Şûrâ-yı Devlet’ten “Sanayi dairesinde mahfuz bulunan 1321 [1905] tarihli vekâletnamenin de lütfen celbini istirham ederiz” talebinde bulunuyordu. Dilekçede belirtildiğine göre arz edilen bu resmî evraklar, Nestlé’nin tabiiyetini açık şekilde ortaya koyuyordu. Ayrıca “ecnebi şirketler hakkında Osmanlı hükümetinin neşrettiği özel kanun üzerine Nestlé şirketi Ticaret Nezaretince İsviçreli olarak tanınmış” idi.

“Hükümet-i Osmaniye nazarında şirketimizin mevcudiyet-i kanuniyesi ancak o zaman başladı”³⁵ diyen Nestlé yöneticileri, Hukuk Müşavirliğinin çıkardığı sonuçlar ile hukuki esasları bağdaştırmanın mümkün olmadığını altını ısrarla çiziyorlardı. Zira Nestlé, Hukuk Müşavirliğinin Nestlé vekili Dalacyo’nun tabiiyete daire mütalaaların geçersiz olduğunu, bunu Hukuk Müşavirliğinin iddiasının ispatı için kullanmasının yetersiz olduğunu kaydediyordu. Nestlé, Sanayi Dairesine sunduğu dilekçeyi şöyle bitiriyordu:

“Hukuk Müşavirliğinin mütalaası veçhile vekillik akval ve tasarrufatının [söz söyleme ve kullanma yetkisinin] müvekkiline izafe olunabilmek için müvekkilin mezuniyeti [izin vermiş olması] şarttır. Vekilimiz Dalacyo tabiiyetimizi ikrara mezun olmadığı gibi yedindeki [elindeki] vekâletnamenin sarahatine muhalif olarak bir sehivde [yanlışta] bulundu ki bunun şirketimize katiyen tesiri olamaz. Şirketimiz bervech-i bâlâ hükümet-i Osmaniye’ye kendini daima İsviçreli olarak tanıttı. Binaenaleyh bir tercüme hatasının bunca delâil-i kanuniye [kanunî deliller] karşısında ittihaz edilmesindeki isabetsizlik aşikârdır.”³⁶

Nestlé’nin Sunduğu Yeni Belgelerden Örnekler

³⁴ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 10/1.

³⁵ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 10/1.

³⁶ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 10/1.

1900 tarihli marka tescilinde İsviçre tabiiyeti yazıyor

Nestlé'nin Şûrâ-yı Devlet'in ilgili dairesine sunduğu delillerden biri de İtalyan tebaasından olup da Galata'da Zülfari Sokağı 17 numaralı dairede ikamet eden ve Nestlé'nin dava vekili bulunan J.B. Dalacyo imzasıyla Ticaret ve Nafia Nezaretine takdim ettiği dilekçeydi. 14 Nisan 1900 tarihli bu dilekçede; İsviçre tebaasından olan ve Vevey şehrinde ikamet eden Henri Nestlé Anonim Şirketi sahiplerinin imal ettikleri süt hülasası üzerine yapıştırılmak için bir gemi ve yine süt hülasası ve sütlü un üzerlerine yapıştırılmak için bir kuş yuvası resimlerini içeren iki adet alâmet-i fârikanın numunesinin takdim edildiği, kendileri için gerekli olan bir adet ilmühaber verilmesi Dalacyo tarafından Nezaretten talep ediliyordu³⁷. Dolayısıyla 1900 yılında Ticaret Nezareti'nin ilgili dairesine verilen bu dilekçeyle marka tescili yapılmış olunuyordu.

Nestlé'ye göre yine 14 Nisan 1900 tarihli "kayıt sureti"nde yer alan ifadeler, "İsviçre tabiiyetini" kesin bir şekilde ortaya koyuyordu:

"Alâmet-i fârika [Marka] sahibinin isim ve ikamet mahalli İsviçre Devleti tebaasından İsviçre'de Vevey şehrinde mukîm Henri Nestlé nam Anonim şirketi.

Vekilinin isim ve ikamet mahalli ve sıfatı İtalyan devleti tebaasından Galata'da Zülfari Sokağında mukîm J.B. Dalacyo.

Mamulat ve eşyanın cinsi: Süt hülasası üzerine un ve lebeyiye

İş bu alâmet-i fârikasının bir adedi balâya ve diğer bir adedi dahi bir varakaya yapıştırılarak Adliye Nezaret-i Celilesine li-ecli'l-irsal icabı icra ve resim [vergi] miktarı olan sekiz adet Osmanlı altını canib-i muhasebeden ahz ile mukabilinde makbuz senedi ita edilmiştir.

Sanayi Dairesi Müdürü Hulusi

Vekil J.B. Dalacyo"³⁸

1912 tarihli Müller Vekâletnamesi'nde İsviçre tabiiyeti yer alıyor

Nestlé tarafından Şûrâ-yı Devlet'e sunulan belgelerden biri de Osmanlı İmparatorluğu Londra Başşehbenderliği tarafından 24 Şubat 1916 tarihinde onaylanmış bulunan Nestlé vekili Mösyö Müller'e verilen

³⁷ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 13/1.

³⁸ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 14/1.

vekâletname³⁹ hakkındaydı. Bu vekâletname son derece önemliydi. Çünkü Osmanlı memurları tarafından tasdik edilen 1912 tarihli bu vekâletnamede şirketin tabiiyeti olarak İsviçre zikrediliyordu.

Fransızca kaleme alınan vekâletnamenin Osmanlıcaya çevirisi şöyleydi:

“İş bu varaka ile herkesçe malum ola ki İsviçre’de Zug eyaletinde “Cham” şehrinde ve İsviçre’de Vaud eyaletinde ‘Vevey’ şehrinde mukim, Londra’da Eastcheap Sokağında 6 ve 8 numaralarda yazıhanesi bulunan ve ‘Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk Company’ ismiyle tesmiye edilen şirket – ki İsviçre kavânini mucebince [kanunları gereğince] teşekkül etmiş ve tescil edilmiş bir şirkettir.- Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve İran’da vekil-i kanunisi olmak üzere Mösyö Edvar Müller’i nasb ve tayin etti.

İş bu vekâletname bundan dört sene akdem [önce] yani 5 Eylül 1912 tarihinde tanzim edilmiş ve Osmanlı şehbenderhanesince tasdik kılınmıştır. Mösyö Müller bu vekâletname ile İstanbul’a gelip bununla şirketi Hükümet-i Osmaniye’ye tanıttı. Şimdi bu vekâletnamede Şirketin İsviçre kavânini mucebince teşekkül ettiği ve orada müseccel olduğu [tescil edildiği] muharrerdir [yazılıdır]. Bir şirket hangi devletin kavanini mucebince teşekkül ederse o devletin tabiiyetine haiz olur.

Emir buyurulursa vekâletnamenin tasdikli tercümesini takdim ederim.”⁴⁰

Şûrâ-yı Devlet’e sunulan iki Fransızca belge

Nestlé, İngiliz tabiiyetinde olmadığını ispatladığını ileri sürdüğü iki Fransızca belgeyi de Şûrâ-yı Devlet’e takdim etti. İki Fransızca belgenin biri 1906, diğeri 1912 tarihliydi.

1- 22 Ocak 1906 tarihli belgenin Fransızcadan günümüz Türkçesine çevirisi şöyleydi:

“Yetki Belgesi

Aşağıda imzası bulunan--- adresinde kâin Henri Nestlé Anonim Şirketi, bu belgeyle İtalyan vatandaşı Bay J.B. Delaggio’ya, İstanbul

³⁹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 4/1; BOA. ŞD. 2836/44, Lef 5/2.

⁴⁰ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 6/1.

(Türkiye) Patent Bürosu nezdinde, her türlü gerekli formaliteleri deruhte etmek ve Markaların, Londra 6&8 Eastcheap ile Vevey İsviçre adreslerinde kain Nestlé and Anglo Swiss Condeened Milk Company'ye transfer işlemlerinde kendisini temsil amacıyla No: 182/ 240 sayılı isim hakkı ve şirket sahibi olmak suretiyle, yetki vermiştir.

Londra'da 22 Ocak 1906 tarihinde hazırlanmıştır.

Gustave Aguet adına

Henri Nestlé Anonim Şirketi

İmza okunmamaktadır.

Şahitler:

.....

6&8 Eastcheap London

Donnison&Son.

Noterler

147, Leadenhall St. London

(Pul)

İmza

22 Ocak 1906

Aşağıda imzam bulunan ve Londra No: 147 Leadenhall Street'te mukim, Kraliyet Yetkisiyle Kamu Noteri olarak görev yapan ben John Alfred Donnison,

Tüm ilgilileri resmi olarak bilgilendirim:

Yetki Belgesi altında imzası bulunan "Gustave Aguet" imzası, Gustave Aguet'nin kendi elinden çıkmıştır. Adı geçen, aşağıda imzası bulunan Noter tarafından iyi tanınmakta olup, No: 6&8 Eastcheeap Londra İngiltere adresinde kâin, "Henri Nestlé Anonim Şirketi" yöneticilerinden birisidir ve adı geçen şirket adına imzaya yetkilidir. Bahse konu imza bizzat kendisi tarafından, benim ve tasdik eden tanıkların huzurunda atılmıştır.

Buna istinaden, aşağıdaki belgeleri, gereği ve lüzumu için imzam ve mührümle teslim ederim.

Londra, 22 Ocak 1906.

(İmza)

Londra, Türkiye Başkonsolosluğunda, aşağıda imzası bulunan, Londra'da kâin kamu noteri John A. Donnison'un imzası tasdik edilmiştir.

Londra, 13 Şubat 1906

Başkonsolos adına, idari memur R. Danial

Pullar ve tarih Londra Türkiye Başkonsolosluğu mührü.”⁴¹

2- 6 Nisan 1915 tarihli ikinci belgenin çevirisi şöyleydi:

“Legalizasyon: No: 377

Ben aşağıda imzası bulunan Eugene Monod, İsviçre, Vaud kantonu, Vevey idari bölgesi kamu ve yeminli noteri olarak, aşağıda imzası sunulan A. Roussy'nin imzasının sahiciliğini tasdik ederim. Adı geçen, İsviçreli Nestlé Şirketinin delege yöneticisi olup, tarafımdan yakinen tanınmaktadır.

Bilgi ve gereği için ve hukuken geçerli olmak kaydıyla, Vevey, İsviçre'de 6 Nisan 1915 tarihinde hazırlanmıştır.

*E. Monod noter (mühür)
Monod(Noter)*

İmza: E.

No: 162

*Legalizasyon ve imza
tasdiki için görülmüştür.*

*Lausanne, 8 Nisan 1915
Konsolos*

⁴¹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 5/1; BOA. ŞD. 2836/44, Lef 5/2.

İmza
*okunamamaktadır.*⁴²

İtirazlara Babialı Hukuk Müşavirliği son noktayı koydu

Babialı Hukuk Müşavirliği hazırladığı raporunu Şûrâ-yı Devlet Riyasetine 13 Ağustos 1917 tarihli bir üst yazı ile takdim etti. Böylece Şûrâ-yı Devlet'in 6 Eylül 1916 [24 Ağustos 1332] tarihli ve 9 numaralı tezkire ile istediği yeni tetkikat tam bir sene sonra tamamlanıp, "... mezkur şirketin İngiliz tabiiyetinde addolunarak harb-ı hazır esnasında herhangi bir sebep ve bahane ile tebdil-i tabiiyet etmesine müsaade olunmaması ve hakkında düvel-i muhasama tebaası için mevzu ahkâm ve mukarreratın tatbik edilmesi lazım geleceğine dair yazılan mütalaanâme sureti"⁴³ diye gönderildi. Müşavirlik hiçbir şüpheye yer bırakmayacak açıklıkla kendi görüşünü ortaya koyuyordu.

Babialı Hukuk Müşavirliği yazılan 10 Temmuz 1333 tarihli 4 sayfalık mütalaasında önce kendine gelen tüm belgeleri "Nestlé and Anglo Swiss Condensed Milk Company namındaki şirketin tayin-i tabiiyeti hususuna ilişkin olarak Şûrâ-yı Devlet Riyaset-i Celilesinden gelip havale buyurulan 9 numaralı ve 24 Ağustos 1332 [6 Kasım 1916] tarihli tezkire ve ekleri, aynı mesele hakkında Umur-ı İdariye Müdüriyet-i Umumiyesiyle Tabiiyet Müdüriyetinin 54915 numaralı ve 19 Mart ve 14 Haziran 1333 [19 Mayıs ve 24 Ağustos 1917] tarihli müzekkereleri ve ilgili şubelerden getirtilen farklı evraklar]ile birleştirilerek mütalaa olundu"⁴⁴sözleriyle sıralayıp itina ile gözden geçirildiğini ihsas etti.

Kronolojik gelişme esasına göre kurguladığı mütalaasında Nestlé'nin 1899 tarihli vekaletname ile İtalyan Dalacyo'yu [Delaggio] vekil tayin ederek, konsantre süt ve sütlü una ait alâmet-i fârika numuneleri Ticaret ve Nafia Nezaretine verip şirketin Vevey'de teşekkül edildiğini ve İsviçre tabiiyetini haiz olduğunu beyan ettiğini ve gerekli kanunu işlemin yapılmasıyla "alâmet-i fârikalar hakkında" kanuni himayenin temin

⁴² BOA. ŞD. 2836/44, Lef 28/1.

⁴³ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 8/1.

⁴⁴ Mütalaanamenin müsveddleri için ayrıca bkz. BOA, HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 9/1; HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 9/2; HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 10/1, HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 10/2; HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 10/3.

edildiğine dair yazı talep edildiğini hatırlatıyordu. “Henri Nestlé şirketinin İsviçre tebaasından olduğu ve anılan alâmet-i fârikadan bir numunenin de özel deftere iliştiirildiği” kaydedilen mütalaada, bir diğer markanın da Adliye Nezaretine gönderildiği, gerekli harçların da alınmasıyla 14 Haziran 1900 tarihinde anılan Nezaretin Sanayi İdaresince kaydedildiği tekrarlanıyordu.

Ardından da “İşbu birinci şirketin İsviçre tabiiyetini haiz olduğu hükümet-i seniyece azade-i tereddüddür.” denilen mütalaanamede, esas sorunun “1866 senesinde İsviçreli ve İngiliz sermayedarlar tarafından İsviçre’nin Zug Kantonuna bağlı Cham şehrinde kurulan ‘Condensed Milk Company’ unvanlı şirketle” ile Henri Nestlé şirketinin birleşmesiyle ortaya çıktığının altı çiziliyordu. Şirket her ne kadar İsviçre kanunlarına uygun olarak kurulup birleşmiş olsa da Londra’daki üç kurucusu ile genel müdürlerinden birinin ikametgâhlarının şirketin Londra merkezinin adresiyle aynı olduğunu, üstelik bunu gösteren belgenin de “kâtib-i adli” yani noter tasdikli olduğu ifade ediliyordu. Bunun yanı sıra noter tasdikli belgelerin şirketin İsviçre kanunlarına uygun olarak teşekkül etmediğini gösterdiğini ileri süren Hukuk Müşavirliği, “İmdi vekâletnamede şirketin İsviçre kanunlarına uygun kurulduğuna dair bulunan fıkralar Londra’daki müessesenin İsviçre tabiiyetini haiz olduğunu ispat edemeyeceği gibi diğer taraftan İngiltere’de cari usul veçhile İngiltere’de ikametgâh kabul edip tescil edilmiş olan şirketlerin İngiliz tabiiyetini haiz kabul edilmelerini, anılan müessesenin İngiltere tabiiyetinde bulunduğunu irae eder [gösterir].”⁴⁵ yargısına varıyordu.

Hukuk Müşavirliği Nestlé’yi, “Londra müessesesinin İsviçre tabiiyetinde bulunduğu farz ve kabul edilse bile iş bu müessesenin ve şirketin Ticaret Nezaretinde İngiliz tabiiyetinde olarak kayıtlı olduğu vekile ve hatta şirkete malum olduğundan tashih ettirilmesi icap ederken bu kayıt tashih ettirilmemiş ve bilakis menfaati icabı olarak evvelce kabul ettirdiği İngiliz tabiiyetini İngiliz kalmaktaki menfaatinin zevaline kadar muhafaza eylemiştir.”⁴⁶ ifadeleriyle ikili oynamakla itham ediyordu.

⁴⁵ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/2.

⁴⁶ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/2.

Nestlé'nin İngiliz tabiiyetinde olduğu halde neden bunu kabul etmediğini ise mütalaada şöyle izah ediliyordu:

“Harb-i Umuminin ortaya çıkması üzerine hükümet, evvela kapitülasyonları kaldırdı ve sonra harbe dahil olarak hasım ülkelerin Osmanlı tebaasına karşı ittihaz etmiş olduğu zorlayıcı tedbirlere ‘mutabık’ olmak üzere tedbirler almış ve özetle 18 Mart 1917 tarihinde kanuniyeti tasdik edilen ‘Tebaa-i Osmaniye'nin Düvel-i Muhasama ve Müttetikleri Tebaasına Karşı Olan Düyûn ve Taahhüdatı Hakkındaki 7 Aralık 1914 tarihli Kanun-ı Muvakkat’ ile harp tarihinden itibaren Osmanlı tebaasının hasım devlet ve müttetiklerinin tebaasına karşı vadeleri biten borçları için faiz işlememesi ve anılan tebaadan olan adi ve hükmi şahıslara karşı Osmanlılar tarafından vuku bulan taahhüt ve borçların harbin devamı müddetince yerine getirilmemesinden dolayı hiçbir şekilde sonuç ve sorumluluk doğurmamasının esaslarını ortaya koymuştur. Daha sonra 13 Aralık 1914 tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasim Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkındaki Kanun-ı Muvakkati’ yayınlamak üzere yabancı ülkelerde kurulup Memâlik-i Osmaniye’de şube veya acente kurup açacaklara bazı kayıt ve şartlar koymuş ve evvelce Memâlik-i Osmaniye’de tesis etmiş oldukları şube veya acentehaneler marifetiyle halen işlemler yapmakta bulunan o kabil şirketler için de yukarıda geçtiği gibi kanunî kayıt ve şartları işbu kanunun yürürlük tarihinden itibaren altı ay zarfında ifa edeceklerine dair iki ay zarfında bir taahhütname vermelerini mecbur kılmıştır. Anılan kayıt ve şartlar; şirketin unvanını, kuruluş yerini, tabiiyetini, sermaye miktarını ve Osmanlı ülkesindeki işlemlerinde Osmanlı kanunlarına uymayı üstlendiğini içeren bir dilekçeyi, şirketin iç yönetmeliğinin tasdikli bir suretini şirketin merkezi bulunan ülkenin yürürlükteki kanunlarına uygun olarak teşkil etmiş ve halen icra-yı muamele eylemekte bulunmuş olduğunu içeren hükümeti tarafından verilmiş bir şahadetnameyi, ve şirket vekilinin vekaletnamesini vermekten ibarettir.”⁴⁷

Hukuk Müşavirliğinin yukarıdaki açıklamasına göre Nestlé'nin yapması gereken “dilekçeyi, şahadetnameyi ve vekâletnameyi” vermekten meydana geliyordu. Yine Müşavirliğe göre “1906 senesinde İngiltere tabiiyetinde tanınmış olan şirket [Nestlé], bu madde-i kanuniye

⁴⁷ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/2.

ahkâmına tevfik hareket etmiştir.” Mütalaasının devamında bu sürecin ayrıntısını aktaran Hukuk Müşavirliği, Nestlé şube vekili Edwar Müller’in yeni bir vekâlet getirdiğini, bu vekâlette Vevey Müessesese Müdürünün imza ve mührünün Vevey noteri ve diğer memurların mühürleriyle tasdik edilmiş şekilde bulunduğunu, hatta Osmanlı Cenevre Başşehbenderliğinin de mührüyle onayladığını aktarıyordu. Mütalaaya göre şirket, vekili vasıtasıyla Osmanlı kanunlarına uyacağına dair bir taahhütname ile şirket nizamnamesinin tasdikli suretini, şirket merkezinin Vevey’de olduğunu, İsviçre tabiiyetinde olarak İsviçre’nin yürürlükteki kanunlarına uygun şekilde teşkil ettiğini ve halen faaliyet gösterdiğini içeren İsviçre Vaud Kantonu’ndan tasdikli bir beyanname ve kanunen talep olunan diğer evraktan başka tabiiyetini gösteren iki vesikayı takdim eylemişti.

Sunulan bu belgelere dayanarak, iki ayrı şirketin İsviçre’de kuruluş ve birleşmeleriyle ilgili ayrıntılı bilgileri özetleyen⁴⁸ Hukuk Müşavirliği, yeni şirketin “Nestlé Anglo Swiss Milk Company” unvanıyla İngilizce bir isim altında kurulduğunu, Londra’da bir şubesi bulunduğu gibi ikametgâhının da orada “Londra Tepesi nam mahalde Eastcheap”te olduğunu, Henri Nestlé şirketinin de yeni iç yönetmelik gereği “alâmet-i fârikalarını” bu şirkete devrettiğini hatırlatıyordu. Yeni şirket [yani Nestlé İngiliz İsveç Süt Şirketi] bu markasını kayıt için 1 Nisan 1316 tarihinde Osmanlı Hükümetine dilekçe vermiş ve Hükümet de 1 Haziran 1316’da bunu tanımıştı. Bu arada Henri Nestlé şirketi, daha önce İstanbul’da Sanayi İdaresi nezdinde sahip olduğu marka haklarının yeni şirkete devri için 22 Kânunusani (Ocak) 1906 tarihli vekâletname ile Mösyö Dalacyo’ya vekâlet vermişti. Bu vekâlet Londra’da düzenlenmişti ama üzerinde şirket merkezinin orada bulunduğuna dair bir kayıt yer almıyordu. Buraya kadar herhangi bir sorun bulunmuyordu. Ancak aynı gün aynı şahsa, birleşme sonucu kurulan Nestlé Anglo Swiss Milk Company şirketi tarafından verilen ve Nestlé Henri şirketinin konsantre süt ve sütlü un hakkında Memâlik-i Osmaniye’de elde ettiği alâmet-i fârikaları satın alma yetkisi veren vekaletname her şeyi değiştirmişti. Çünkü bu ikinci vekâletnamede Nestlé’nin “Londra’da “Eastcheap” sokağında 6 ve 8 numarada ve İsviçre’de Vevey’de ikamet ettiği” [Ek 4] yazılıydı.

⁴⁸ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/3.

Hukuk Müşavirliği vekâletnameler üzerindeki dikkatlice iz sürmesi sayesinde şu gerçeği ortaya çıkarmıştı: “İki şirketin de vekâletini haiz olmak sıfatıyla Mösyö Dalacyo iki adet alâmet-i fârikadaki hukukunun devir ve ferağı ve bu alâmetlerin [yeni şirket tarafından] alınması bağlamında icap eden muameleleri hakkıyla yerine getirdiği, Ticaret ve Ziraat Nezaretine verdiği 11 Şubat 1321 tarihli dilekçede müvekkili İsviçre’de Vevey şehrinde mukim Henri Nestlé nam anonim şirketine süt hülasası ve un lebeni hakkında verilmiş buyurulan ruhsatnamedeki alâmet-i fârikanın anılan şirket tarafından *İngiltere Devleti tebaasından Londra şehrinde ve İsviçre’de Vevey şehrinde kâin Nestlé ve Anglo Siwiss Condense Milk Company nam şirkete devir ve ferağ eylemiş olduğundan* gereğinin yapılmasını talep edilmesiyle [Ek 5] bu şirket namına kayıt ve tescil işlemlerin yapılp durumun Adliye Nezaret-i Celilesine bildirilmesi Sanayi Müdüriyetinin 8 Haziran 1322 tarihli müzekkeresinde [Ek 6] beyan olunmuş ve yeni şirketin alâmet-i fârikalarını tescile esas teşkil eden bu vesikada dahi yeni şirketin İngiliz tabiiyetini haiz olmak üzere kayıtlı bulunmuştur.”⁴⁹

Vevey’deki şirketin hangi tabiiyette bulunduğunu araştırmaya gerek yoktu. Asıl dikkate alınması gereken, “İngiliz tabiiyetinde bulunduğu vekil Dalacyo’nun yazılı beyanı üzerine Ticaret ve Ziraat Nezaretinin resmi kayıtlarıyla sabit olan Londra’daki şirketin tabiiyeti” idi. Bu noktada Hukuk Müşavirliği şöyle bir akıl yürütme yapıyordu: “İmdi ikametgâhi Londra’da bulunan bu şirketin orada kayıt ve tescil edilmiş olması zaruridir. Londra’da kayıt ve tescil edilen her şirket İngiliz kanununca İngiliz tabiiyetine haizdir.” Hukuk Müşavirliği Nestlé’nin İngiltere ve sömürgelerindeki pazarlara girmek ve pazarını büyütme istediği için İngiliz sıfatını kazanmaya lüzum hissederek, Londra’daki müesseseyi tesis ettiğini ve İngiliz tabiiyeti sıfatıyla İsviçreli Henri Nestlé şirketiyle ilgili alâmet-i fârikalarını kayıt ve tescil ettirdiğini belirtiyor ve “Kapitülasyonların mer’i olduğu zamanda Memâlik-i Osmaniye’de İngiltere Sefareti ile konsoloslarının himayesinden daha ziyade faydalanmak için bu şirketin kendisini İngiltere tebaasından sayarak kayıt ettirmesi vekil Dalacyo’nun bir sehviden kaynaklanmayıp mahza hakikattir. Çünkü mumaileyh 1316 ve 1322 tarihlerinde Henri Nestlé’nin

⁴⁹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/3.

İsviçreli olduğunu beyan ettiği halde yalnız yeni şirket için yanılmış olması şâyân-ı kabul değildir.” hükmünü veriyordu.

Mütalaada yeni şirketin Londra’da tanzim edilmiş 5 Eylül 1912 tarihli bir vekâletname ile (Ek 7) Edwar Müller namındaki yeni bir vekil tayin ettiği, Londra’da noter huzurunda hazırlanan vekaletin içeriğinden “Nestlé Anglo Swiss Condense Milk” şirketinin İsviçre kanunları mucibince kurulmuş olduğu anlaşılrsa da vekaletnamenin iki kısım olduğu, birinci kısımda şirket müdürlerinden Gustav Aguet’in, diğerinde ise noterin ifadesi bulunduğu ve noterin ifadelerinin dikkate alınması gerektiği aktarılıyordu. Müşavirliğe göre birinde Londra, diğerinde İsviçre’nin Vevey şehrinin gösterilmesi, üyelerin İngiliz tabiiyeti ve Amerikalı bulunduğunun aktarılması gibi hususlar hep “mezkûr şirket tabiiyetinin düçar-ı itiraz olabilmesi endişelerinden” dolayıldı.

Meselenin bundan sonraki kısmı, mütalaada şöyle özetleniyordu: “Osmanlı memurları nezdindeki teşebbüsleri neticesinde İngiliz tabiiyetinde tanınmış olan şirketin İsviçre’de bir müessesesi bulunmasından istifade ile muhasım tabiiyete göre düzenlenen vekaletin neticelerinden kurtulmak için bu defa da İsviçre tabiiyetini haiz gibi görünmekten kaçınmayacağı açıktı. Dolayısıyla anılan şirket, ecnebi imtiyazlar geçerli bulunduğu zaman İngiliz tabiiyetinden yararlandıktan sonra şimdi de beri taraf hükümet tabiiyetinde olduğunu iddia eylemektedir. Hükümet-i Seniye [Osmanlı Hükümeti] bazı esbâb-ı maslahadan dolayı bu gibi işlere müsaade etmez. Harbin başlaması ve muhasım tebaaya karşı mukabele-i bil-misil tedbirlerinin alınmasından sonra muhasım-ı tebaanın harbin külfetini gerektiren sonuçlardan korunmak için bîtaraf bir hükümet tabiiyeti iktisap eyleyeceğini ve bu suretin tahkiki takdirinde anılan tebaaya karşı haiz bulunduğu teminatın mevhum bir halde kalacağını Hükümet-i Seniye takdir etmiş ve muhasım ülkelerdeki Osmanlı tebaasının devletler hukukuna aykırı usule maruz kalırlar ve Memâlik-i Şâhâne’de bulunan muhasım tebaaya taraf-ı tabiiyet iktisap eylemeye müsaade edilir ise mukabele-i bil-misil imkânı kalmayacağını anlamış olduğundan ecnebi elçiliklere gönderilen 10 Kânunusani 1915 tarih ve 8/59722 rakamlı müzekkere-i şifahiye-i umumiyede muhasım tebaanın harp esnasında tabiiyet değiştirmeleri ilgili şube ve dairlerce yapılmayacağı ve bu tebaanın muhasım tebaa sıfatıyla ve kendileri hakkında konulmuş veya konulacak olan ahkama

göre muamele görecekları beyan edilmiştir. Ecnebi sefaretler yukarıda zikredilen kaideye bir itirazda bulunmamışlar ancak Avusturya-Macaristan Sefareti harpten önce Avusturya-Macaristan tabiiyetini iktisaba teşebbüs eylemiş kimselerin bu kuraldan istisna edilmelerini talep etmiş ise de Hükümet-i Seniyye bu hususu da kabul etmemiştir.”⁵⁰

İttifak olunan ülkenin talebi geri çevrilmiş, onun tebaasına da aynı kural uygulanmıştı. Bunun sebebi açıklktı: “Zira muhasım tebaadan ziyade muhasım şirketler sahip oldukları mal ve mülkleriyle mukabele-i bil-misil tedbirlerine kıymettar bir teminat teşkil ederler. Muhasım bir devlet tabiiyetini on seneden beri haiz bulunmuş olan bir şirkete bîtaraf hükümet toprağında bir müessesesi bulunduğundan dolayı bu bîtaraf hükümet tabiiyetini iktisap etmeye müsaade edilecek olur ise aynı vaziyette bulunan sair birçok muhasım şirketlerin de bu bîtaraf memleketlerde bu yolda beyannameler elde etmeleri kolay olduğundan onların bu suretle hareket etmelerine müsaade edilmiş olur. Bîtaraf ülkelerin memurlarının muhasım sıfatının bu gibi şirketlere yükleyeceği mali neticeleri bertaraf eylemek için ve hatta düşman hükümetlerin tazyikiyle ve işteki alâka-i cüziyeleri hasebiyle bu gibi evrak vermeleri muhtemeldir.”

Dolayısıyla yabancı şirketlerin işlerine geldiği şekilde tabiiyet değiştirmelerine, yaptıklarından dolayı hiçbir soruşturmaya maruz kalmadan aynı şahıs veya şirketin bazen bir tabiiyete ve bazen diğerine mensubiyet iddia etmemesin kabul ve müsaade edilmemeliydi. Bu nedenle Hukuk Müşavirliği mütalaasını şu hükümlerle bitiriyordu:

“Bu sebebe binaen Nestlé Anglo Swiss Milk Company şirketini İngiliz tabiiyetinde telakki etmek münasip ve iş bu tarz telakki İsviçre memurları tarafından verilen şehadetnamelere rağmen doğrudur. Zira iş bu şirketin başlıca muamele merkezi şirketi idame ettiremeyecek olan Vevey'deki üretim mahalli olmayıp malın ihraç ve satıldığı mahaldir ki bu da Londra'dadır.

Hükümet-i Seniyye harb-i hazır esnasında şirketin Dersaadet'teki şubesini Londra'daki merkez şubesi sıfatında yani başlangıçta olduğu gibi İngiliz tabiiyetinde addeylemelidir.

⁵⁰ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/3.

Harp İngiltere hükümetiyle kati sulh akdi suretiyle son bulduğu takdirde bu şirket, İsviçre tabiiyeti iddiasında bulunacak olursa bu hususa o zaman muvafakat olunabilir. Zira şirketin çıkarları bu veçhile hareketi icap ederse Hükümet-i Seniyyenin çıkarları da buna muhalif düşmez. Fakat anılan şirketin Memâlik-i Şâhâne’de daha iyi bir himayeye mazhar olmak ümidi ve İngiliz tabiiyetinden başka bir tabiiyetin yabancı ülkelerde milli bir mahiyeti haiz bulunan emtiayı daima tercih eden İngiliz piyasalarında kendi mamulâtının satılmasına bir zarar doğuracağı korkusuyla İngiliz tabiiyetini muhafazaya çalışacağı tahmin edilebilir.

Arz edilen ayrıntılara göre bu şirketin İngiliz tabiiyetinde kabul edilerek, harp esnasında herhangi bir sebep ve bahane ile olursa olsun tebdil-i tabiiyet etmesine müsaade olunmaması ve hakkında düşman devletler tebaası için konulan hükümlerin ve kararların tatbik edilmesi lazım gelir. Hususat-ı âtrifenin Şûrâ-yı Devlete iblağı irade-i aliyye-i asâfanelerine vâbestedir.”⁵¹

Bab-ı Âli Hukuk Müşavirliği, aslında çok dikkatli, hukuka uygun, savaş şartlarına rağmen yasalara uymaya özen gösteren, şirkete değil ilke ve kanuna göre kararlar oluşturmaya gayret eden, hepsinden önemlisi de söylediği her şeyi kendi ürettiği değil kendisine sunulan belgelere [ki bu belgelerin önemli bir kısmı Nestlé tarafından sunulmuştu] dayanan bir mütalaa hazırlamıştı. Savaş zamanında da barış zamanında da geçerli olan bir hukuki anlayışı yansıtıyordu. Dolayısıyla Şûrâ-yı Devlet kararının oluşumuna büyük etkisi olacak Hukuk Müşavirliği mütalaa, Türklerin hukuk karşısındaki hassasiyetini ifade eden nitelikteydi. Belki de Türk ticaret hukuku tarihine geçecek önemli bir hukuksal metindi. Bu mütalaa ile neredeyse üç yıla ulaşan hukukî süreç nihayet sona erecekti.

Sonuç ya da Şûrâ-yı Devlet’in nihâî kararı:

“Tebdil-i tabiiyet etmesine müsaade olunmaması Dairece de uygun görülmüştür”

Birinci Dünya Savaşı’nın sona ereceği 1918 yılına girmeye bir hafta kala 23 Aralık 1917 tarihinde Şûrâ-yı Devlet nihai kararını verdi. Osmanlı bürokrasisinde, özellikle Şûrâ-yı Devlet uygulamasında yerleşmiş bir usul olması sebebiyle -yukarıda birkaç kez verildiği gibi- davanın geçmişi

⁵¹ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/4.

ve itirazlar ile hukuk müşavirliği gibi kamu tarafını temsil edenlerin resmi görüşlerinin özetlenmesinden sonra Şûrâ-yı Devlet ilgili dairesi, okumanın kapsamını "... Şirket tarafından mesele-i tabiiyetinin bir kere de Şûrâ-yı Devletce tetkiki talep edilmiş olduğuna dair Hariciye Nezaretinin havale buyurulan 11 Haziran 1332 [24 Haziran 1916] tarih ve 120 nolu tezkiresi ve ekleri bazı beyanat ve itirazatı havi şirket tarafından verilmiş arzuhaller ile birleştirilerek Mülkiye ve Maarif Dairesinde kıraat olundu"⁵² diyerek ifade ediyordu.

Şûrâ-yı Devlet'in karar metninde şirketin dilekçeleriyle ortaya koyduğu beyanatları detaylıca özetlendi. Şirket vekilinin Ticaret Nezaretine verdiği vekâletnamede şirketin İsviçreli olduğunun vurgulandığı, şirket isminin tercüme yanlışlığından kaynaklanan hataları, şirketin kuruluşundan beri İsviçre tabiiyetine haiz olduğunun Ticaret Nezaretinin resmi kayıtlarıyla sabit olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz sıfatıyla hiçbir hareketinin vaki olmadığı, hatta savaş öncesi Deniz Ticaret Mahkemesine bile İsviçre tebaası sıfatıyla müracaat ettiği gibi savları tek tek sıralandı. Hukuk Müşavirliğinden konuyu, ortaya koydukları yeni evrakların içerikleri ve Osmanlı ülkesinde mukim yabancıların tabiiyetlerini tayin ve tasdiki hakkında konulmuş usul ve kaidelere göre yeniden tetkik etmesini istedikleri vurgulandı.

Karar metninde bunun üzerine Bâbîâli Hukuk Müşavirliğince hazırlanan 13 Ağustos 1333 tarihli yeni mütalaada, Nestlé şirketinin "İngiliz tabiiyetinde kabul edilmesi, savaş esnasında herhangi bir sebep ve bahaneyle olursa olsun tebdil-i tabiiyet etmesine müsaade olunmaması ve hakkında düvel-i muhasama tebaası için mevzu ahkâm ve mukarreratın tatbik edilmesi lazım geleceğinin" vurgulandığına dikkat çekiliyordu.

Ayrıca Nestlé'nin tarihine ışık tutacak birleşme bilgisi de "1860 senesinde 'Henri Nestlé' namıyla İsviçre'nin Vaud Kantonu'nun Vevey şehrinde mütekasif süt ve sütlü un imali maksadıyla bir anonim şirketi teşkil" edildiği, "şirketin vekili tarafından [Osmanlı] Ticaret ve Nafia Nezaretine müracaatla şirketin İsviçre tabiiyetinde olduğu beyan

⁵² BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/1.

edilerek gerekli muamelenin yapılması ve Sanayi İdaresince o yolda kayıt ve tescil eylediği”⁵³ aktarıldı.

1866 senesinde İsviçre’nin Cham şehri “Condensed Milk Company” unvanıyla bir şirket tesis edilmiş ve bilahare bu iki şirket “Nestlé and Anglo Siwis Condensed and Milk Company” namıyla birincinin şahsiyet ve ünvanı ikinciye dönüşerek birleştirilmişti. İngilizce unvan altında 1905 tarihinde teşkil edilen yeni şirketin vekili Dalacyo’nun 11 Şubat 1321 tarihli beyanı üzerine Ticaret ve Ziraat Nezaretince İngiliz tabiiyetinde olarak kayıt ve tescil edilmişti. Bu kayıt da şimdiye kadar tashih edilmemişti. Üstelik şirketin ikametgâhı Londra’da Eastcheap denilen mahalde bulunduğundan kayıt ve tescilleri İngiltere’de geçerli usuller doğrultusunda yapılmıştı. Dolayısıyla İngiliz tabiiyetine haiz olduğu çok açıktı.

Bâbiâli Hukuk Müşavirliğinin bu mütalaalarını kararında özenle tekrarlayan Şûrâ-yı Devlet, nihai hükmünü şu cümleye ifade ediyordu:

“... [Hukuk Müşavirliğince] mezkûr şirketin İngiliz tabiiyetinden kabulüyle harb-i hazır esnasında herhangi bir sebep ve bahane olursa olsun tebdil-i tabiiyet etmesine müsaade olunmaması ve hakkında düvel-i muhasama tebaası için mevzu [konulan] ahkâm ve mukarreratın tatbik edilmesi lazım geleceği beyan kılınmış ve iş bu mütalaa Dairece de uygun görülmüş olmakla ol veçhile gereğinin yapılmasının Hariciye, Ticaret ve Ziraat Nezaretlerine tebliği tezekkür kılındı.”⁵⁴

23 Aralık 1917 tarihli karar, nahaî hüküm taşıyordu: Nestlé şirketi Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaşan İngiltere tabiiyetinde olması sebebiyle muhasım devlet tabiiyetinden sayılmış, bu esnada tabiiyetinin değiştirilmesine izin verilmeyerek, muhasım devlet tabiiyetine bağlı şirketlere uygulanacak hükümlere tabi olması uygun görülmüştü. Şûrâ-yı Devlet, gereğinin yerine getirilmesi için Hariciye, Ticaret, Ziraat ve Dâhiliye nezaretlerine bildirilmesini de hükme bağlamıştı. Bunun gerçekleşmesi için karar, Sadaret Makamına gönderildi.

⁵³ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/3; ŞD. 2836/44, Lef 3/4.

⁵⁴ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/4.

Daire-i Sadaret Umur-ı İdareye Kalemi de hiç vakit kaybetmeden Şurayı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesinin konuyla ilgili kararını içeren 2 numaralı mazbatasının suretlerini çıkarttı ve kararı ivedi şekilde Hariciye ile Ticaret ve Ziraat Nezaretlerine tebliğ etti. Hatta “Dâhiliye Nezaretine dahi ifa-yı muktezasına himmet buyrulması” talimatını 13 Ocak 1918 tarihinde iletti.

Sürecin tamamlandığını öğrenen “davacı” Şekerci Mehmed Refet ile davalı Nestlé şirketi, Şûrâ-yı Devlet'e dilekçe vererek karar örneği talep ettiler. Nestlé adına Dava Vekili Konstantin Kapos, “Müvekkili Nestlé Kumpanyasının tabiiyeti hakkında Mülkiye Dairesince verilip 2 Ocak 1918 tarihinde Sadarete takdim edilen 2'nolu mazbata tasdikli suretinin verilmesine müsaade buyurulmasını”⁵⁵ talep ederken, davacı Mehmed Refet de bizzat kendisi kaleme aldığı 19 Mart 1918 tarihli dilekçesiyle “Şûrâ-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesinden gönderilen iki mazbatanın bir adet tasdikli suretinin lüzumuna mebni alelusul tarafıma verilmesini talep ederim”⁵⁶ diyecekti.

Karar suretlerini alan taraflar resmi olarak sonucu öğrendiler. Tabiiyet davası Nestlé açısından olumsuz sonuçlanmıştı. Üstelik Nestlé temsilcileri için itiraz edilecek başka bir merci kalmamıştı. Ancak Nestlé yönetimi haklı olduklarına o kadar inanıyorlardı ki, 10 Mart 1918 tarihinde Adliye Nezaretine kararı eleştiren bir “protestoname”⁵⁷ sundu. Sadaret Makamının, ne yapılacağını soran Nezarete verdiği cevap son derece manidardı:

“İşbu tezkire hakkında herhangi bir muamele icrasına lüzum olmayıp ait olduğu dosyada hıfz olunmak [muhafaza edilmek] üzere evraka emr ü havale buyurulması...”

İtirazın tozlu raflarda beklemesi için uzun zaman geçmeyecekti. Nestlé'nin, Osmanlı topraklarındaki varlığını, satışı ve pazarlamasını doğrudan etkileyecek bu olumsuz kararın etkilerinden kurtulması için tabiiyetinde olduğunu seve seve kabul edeceği İngiltere işgal kuvvetlerinin İstanbul'da görülmeye başlayacağı 1918 yılı sonuna kadar birkaç ay beklemesi yeterli olacaktı.

⁵⁵ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 2/2.

⁵⁶ BOA. ŞD. 2836/44, Lef 2/1.

⁵⁷ HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 25/1; HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 25/2.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 1.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 10/1.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 10/2.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 10/3.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 2/1.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 25/1.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 25/2.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 3/1.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 3/2.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 3/3.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 9/1.
 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 139/21, Lef 9/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 10/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 11/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 12/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 12/3.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 13/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 14/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/3.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 15/4.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 16/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 17/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 17/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 17/3.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 18/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 18/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 19/3.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 2/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 2/2.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 28/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/1.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/3.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/4.
 BOA. ŞD. 2836/44, Lef 3/4.

- BOA. ŞD. 2836/44, Lef 4/1.
BOA. ŞD. 2836/44, Lef 5/1.
BOA. ŞD. 2836/44, Lef 5/2.
BOA. ŞD. 2836/44, Lef 6/1.
BOA. ŞD. 2836/44, Lef 7/2.
BOA. ŞD. 2836/44, Lef 8/1.
BOA. ŞD. 2836/44, Lef 9/2.

Kitap ve Makaleler

Akay, Tolga, "Osmanlı Devleti'nde Faaliyet Gösteren Nestlé & Anglo-Swiss Condensed Milk Company'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Tabiiyet Meselesi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XI (2), (Aralık 2024), s. 327-351.

Aydın, Mehmet Akif, "Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye", *DîA*, IX, İstanbul 1994, ss. 387-388.

Günay, Mehmet, "Kırkağaç Bidâyet Mahkemesi Kayıtları" *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:3, Beşeri Bilimler Sayısı, Eylül 2014, ss. 97-121.

Kenanoğlu, M. Macit, "Nizâmiye Mahkemeleri", *DîA*, XXXIII, İstanbul 2007, ss. 185-188;

Memiş, Şefik, "Türkiye'nin İlk Küresel 'Yerel' Markası Nestle, Osmanlı/Türk Olmayı Nasıl Bir Stratejiyle Başardı?", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 78, Kütahya 2023, ss. 288-310.

Öztürk, Müge Vatansever, "Nizamiye Mahkemeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13 S. 171-172 (Kasım-Aralık), ss. 155-171.

Extended Abstract

Nestlé, a British-Swiss joint venture that entered the Ottoman market in the early 1900s, took advantage of Britain's influence in Turkey and used its dual nationality as a British company to expand its market share in the Ottoman Empire and neighboring countries. However, when the First World War broke out in 1914, Britain became a "belligerent state" when the Ottoman Empire and Britain sided against each other. Becoming a belligerent state meant losing its advantages in the Ottoman territories.

The complaint that started the process of Nestlé's loss was made by Mehmed Refet Efendi, one of the Ottoman confectioners who were considered "local chocolatiers". Mehmed Refet, who may have been influenced by the Muslim and Turkish entrepreneurship movement that gained strength with the Committee of Union and Progress claimed that the Nestlé company had used all the opportunities of being a British national before the war to gain an overwhelming superiority over the local confectionery sector, which was composed of "confectioners" like himself, and that as soon as the First World War broke out, it tried not to lose its privileges by switching to Swiss nationality, and asked for the nationality of the company to be determined.

The İstanbul Court of Appeals accepted the case and asked the Directorate of Nationality of the Ministry of Foreign Affairs, where the records of foreign companies were kept, to prepare an opinion with the relevant documents. Similar information request letters were sent to the Ministry of Commerce and Agriculture.

After the Subjection Department of the Ministry of Foreign Affairs conducted the necessary research, the Legal Advisory Department of the Ministry prepared an opinion in the light of the information and documents in the records of the directorate. The essence of the decision in the opinion was that "until the end of the war, the aforementioned company should be recognized with its nationality before the war and after the war its claim that it had a nationality other than British nationality should be examined".

Nestlé officials, believing that the Court of Appeal's decision would be unfavorable to them in line with the opinion of the Directorate of Nationality of the Ministry of Foreign Affairs requested that the case be heard by the Şûrâ-yı Devlet [Council of State]. Finding this request appropriate, the Office of the Grand Vizier referred the matter to the relevant department of the Şûrâ-i-State, the Mülkiye and Education Department.

Nestlé was following the court proceedings very closely. When it learned that the opinion of the Legal Counsel had been forwarded to the Council of State, it filed an appeal with new evidence. The appeal was prepared by Arthur Graber, the company director, who had been in Istanbul long enough to be

familiar with the workings of the Ottoman bureaucracy. Arthur Graber's petition, which could be seen as a defense in a sense, was based on solid grounds. Graber was showing very logical and impressive examples of how he could turn the current situation to his company's advantage with extremely smart arguments. Graber's petition, in plain and simple language and accompanied by documents, was not ignored by the experienced Ottoman statesmen of the Shûrâ-yı Devlet. Instead of being captive to prejudices, it was carefully scrutinized with the idea of establishing justice.

Nestlé's refusal was based on two points. First, the existing company had been formed by the merger of two separate companies of British and Swiss nationality. And the merger took place under Swiss nationality. The second argument was that the German Consulate recognized the company under Swiss nationality. This confirmation by the German consulate in Istanbul, which was allied with the Ottoman Empire and was at war against Britain, was very convincing. Arthur Graber's only request was to re-examine "the files kept at the General Directorate of Commerce and the trademark petition kept at the Department of Industry". If this was done, the truth would be revealed

The second opinion of the Legal Advisory Office of the Porte was in fact prepared with a very careful, lawful approach, taking care to comply with the law despite the war conditions, endeavoring to formulate decisions based on principle and law, not on the company, and most importantly, basing everything it said on the documents presented to it [a significant portion of which were presented by Nestlé], not on its own production. In short, it reflected an objective understanding of law that was valid in both wartime and peacetime. Therefore, the opinion of the Legal Advisory Department, which would have a great impact on the formation of the decision of the Council of State, expressed the sensitivity of the Turks towards the law. It was perhaps an important legal text that would go down in the history of Turkish commercial law. With this opinion, the legal process that had lasted almost three years would finally come to an end.

One week before the end of the First World War in 1918, on December 23, 1917, the Shûrâ-i-State issued its final decision. The text of the Council of State's decision summarized in detail the statements made by the company in its petitions. One by one, the company's arguments such as the fact that the power of attorney given by the company's attorney to the Ministry of Commerce emphasized that the company was Swiss, that the company's name was a translation error, that the official records of the Ministry of Commerce proved that the company had Swiss nationality since its foundation, that it had never acted in the Ottoman Empire as a British subject, and that it had even applied to the Maritime Commercial Court as a Swiss subject before the war were listed. It was emphasized that they asked the Legal Counsel to re-examine

the matter in accordance with the contents of the new documents they presented and the procedures and rules established on the determination and confirmation of the nationality of foreigners residing in the Ottoman Empire.

In the text of the decision, the new opinion dated August 13, 1333 prepared by the Legal Advisory Department of the Bâbîâli drew attention to the fact that the Nestlé company "should be accepted as a British subject, that it should not be allowed to change its nationality during the war for any reason or pretext, and that the laws and decrees applicable to the subjects of the foreign powers should be applied to it".

The decision dated December 23, 1917 was final: The Nestlé Company was deemed to be subject to the provisions applicable to companies subject to the nationality of a hostile state, since it was subject to the nationality of Great Britain, which had fought against the Ottoman Empire in the First World War. The Shûrâ-i-State also decreed that the necessary actions be notified to the Ministries of Foreign Affairs, Commerce, Agriculture and Internal Affairs. For this to happen, the decision was sent to the Sadaret Office.

Upon learning that the process was completed, the "plaintiff" Şekerci Mehmed Refet and the defendant Nestlé company petitioned the Council of State and requested a copy of the decision. Upon receiving the copies of the decision, the parties officially learned the outcome. The nationality case had ended unfavorably for Nestlé. Moreover, there was no other authority for Nestlé representatives to appeal to. However, the Nestlé management was so convinced that they were right that they submitted a "protest letter " to the Ministry of Justice on March 10, 1918, criticizing the decision. The reply of the Office of the Sadaret to the Ministry of Justice, which asked what to do, was quite meaningful: "It is not necessary to take any action on this memorandum, but to order the documents to be kept in the file to which they belong..."

Nestlé would only have to wait a few months until the end of 1918, when the British occupation forces, whose nationality it would gladly accept, began to appear in İstanbul, to recover from this negative decision, which would directly affect its presence, sales and marketing in Ottoman territory.